

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

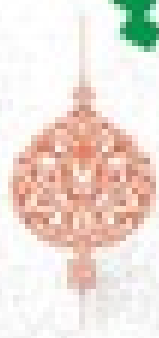
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

میهن‌های بختگسار / دفتر سوم

آشنایی با نظریه تطبیقی ادبیات

چهارمین شماره علمی

پیاپی ۱۰۰

علی اصغر احتشامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

میثاق طلبگی، دفتر سوم: آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه های علمیه

نویسنده:

علی اصغر همتیان

ناشر چاپی:

حوزه علمیه قم - مرکز مدیریت

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۹	میتاق طلبگی، دفتر سوم : آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه های علمیه
۹	مشخصات کتاب
۱۰	اشاره
۱۹	فهرست مطالب
۲۳	مقدمه
۲۵	پیش گفتار
۲۷	فصل اول : کلیات
۲۷	اشاره
۲۹	کلیات
۲۹	نظام تعلیم و تربیت
۲۹	ضرورت آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه
۳۰	تاریخچه
۳۲	ساختار و تشکیلات حوزه های علمیه
۳۲	اشاره
۳۲	شورای عالی حوزه های علمیه
۳۳	مرکز مدیریت حوزه های علمیه
۳۵	فصل دوم : نظام تربیت
۳۵	اشاره
۳۷	نظام تربیت
۳۷	جایگاه تربیت در حوزه
۴۰	راهکارها و ابزار تربیت
۴۰	اشاره
۴۱	فضای عمومی حوزه

۴۲	محتوای متون درسی حوزه
۴۳	ارتباط طلاب با اساتید مهذب
۴۳	درس اخلاق
۴۵	مشاوره
۴۶	یک پرسش مهم
۴۹	فصل سوم : نظام آموزش
۴۹	اشاره
۵۱	نظام آموزش
۵۱	ویژگی ها و امتیازهای نظام آموزشی حوزه
۵۱	اشاره
۵۱	رسالت مداری و جهت گیری الهی در آموزش
۵۳	چرخه فراگیری کامل
۵۳	اشاره
۵۳	پیش مطالعه
۵۵	حضور در کلاس
۵۶	مطالعه پس از درس
۵۷	مباحثه
۶۴	تفکر
۶۵	پژوهش
۶۵	نگارش
۶۵	اشاره
۶۵	یک : یادداشت برداری کلاسی
۶۶	دو : نوشته تفصیلی
۶۷	سه : خلاصه نویسی
۶۸	تکرار
۷۳	پژوهش گرا بودن

۷۳	ارتباط تنگاتنگ علوم در حوزه
۷۴	استمرار تحصیل
۷۵	رابطه اخلاقی و معنوی میان استاد و شاگرد
۷۶	انتخابی بودن استاد
۷۷	تدریس در کنار تحصیل
۷۷	توجه به زبان عربی به عنوان زبان مرجع
۷۸	تعقل گرایی و استدلال محوری
۷۸	متن محوری
۷۸	استفاده از روزهای تعطیل
۸۰	برنامه ریزی روزانه نه هفتگی
۸۰	سطوح علمی حوزه
۸۰	اشاره
۸۰	دورنمای برنامه تحصیلی
۸۰	اشاره
۸۱	مقدمات
۸۱	سطح یک
۸۲	سطح دو و سه
۸۳	درس خارج
۸۵	مراکز تخصصی
۸۶	تحصیل ارتقایی
۸۹	مدارک علمی حوزه
۸۹	اشاره
۸۹	سطح یک
۸۹	سطح دو
۹۰	سطح سه
۹۰	سطح چهار

۹۰	مدرک تحصیلی
۹۴	برخی از قوانین نظام آموزشی حوزه های علمیه
۹۶	مهارت های مورد نیاز در طلبگی
۹۶	اشاره
۹۶	اهمیت مهارت ها و انواع آن
۹۸	مهارت آموزی
۱۰۲	مهارت های طلبگی
۱۰۴	مهارت علمی در علوم کاربردی
۱۰۵	سفیران هدایت
۱۰۵	تعریف
۱۰۵	اهداف کلی
۱۰۶	سیاست ها
۱۰۶	شرایط داوطلبان ورود به مدارس سفیران هدایت
۱۱۱	فهرست منابع
۱۱۳	درباره مرکز

میثاق طلبگی، دفتر سوم : آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه های علمیه

مشخصات کتاب

سرشناسه : همتیان، علی اصغر، 1350

عنوان : میثاق طلبگی، دفتر سوم، آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه های علمیه .

تکرار و نام پدیدآور: مؤلف علی اصغر همتیان به سفارش و نظارت مدیریت اخلاق و تربیت معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

مشخصات نشر: قم؛ مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1399

مشخصات ظاهری: 87 ص .

شابک: 1 - 44 - 7550 - 600 - 978

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص 86-87؛ همچنین به صورت زیرنویس. موضوع: حوزه های علمیه - ایران .

موضوع: حوزه های علمیه - برنامه های درسی

موضوع: تدریس حوزوی

موضوع: راه و رسم زندگی

شناسه افزوده: حوزه علمیه قم - مرکز مدیریت حوزه های علمیه

شناسه افزوده: حوزه علمیه قم - مدیریت اخلاق و تربیت معاونت تهذیب و تربیت

رده بندی کنگره: 1396 م9ه- / BP77

رده بندی دیویی: 297/07

شماره کتاب شناسی ملی: 4376344

خیراندیش دیجیتال: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ویراستار کتاب: خانم نرگس قمی

میثاق طلبگی

دفتر سوم: آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه های علمیه

ویراست جدید

علی اصغر همتیان

ص: 3

سرشناسه : همتیان، علی اصغر، 1350

عنوان : میثاق طلبگی، دفتر سوم، آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه های علمیه .

تکرار و نام پدیدآور: مؤلف علی اصغر همتیان به سفارش و نظارت مدیریت اخلاق و تربیت معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

مشخصات نشر : قم؛ مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1399

مشخصات ظاهری : 87 ص .

شابک: 1 - 44 - 7550 - 600 - 978

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتابنامه : ص 86-87؛ همچنین به صورت زیرنویس . موضوع : حوزه های علمیه - ایران .

موضوع : حوزه های علمیه - برنامه های درسی

موضوع : تدریس حوزوی

موضوع : راه و رسم زندگی

شناسه افزوده : حوزه علمیه قم - مرکز مدیریت حوزه های علمیه

شناسه افزوده : حوزه علمیه قم - مدیریت اخلاق و تربیت معاونت تهذیب و تربیت

رده بندی کنگره : 1396 م9ه9- / BP 7

رده بندی دیویی : 297/07

شماره کتاب شناسی ملی : 4376344

میثاق طلبگی

دفتر سوم : آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه های علمیه

به سفارش و نظارت :

مدیریت اخلاق و تربیت معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه مؤلف: علی اصغر همتیان

ناشر: مرکز مدیریت حوزه های علمیه

نوبت چاپ: چهارم تابستان 1399

شمارگان: 3000 نسخه

قیمت:

شابک: 1 - 44 - 7550 - 600 - 978

تمامی حقوق برای معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه محفوظ است

نشانی: قم، انتهای بلوار پیامبر اعظم (جمکران) مجتمع دارالولایه معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

www.tahzib-howzeh.ir

مراکز پخش:

قم، خیابان روح الله، رویه روی مجتمع ناشران، نمایشگاه کتاب حوزه های علمیه

025-37735547

قم، مدرسه علمیه دارالشفاء، فروشگاه انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه

025-37748383

ص: 4

دیر زمانی است که بارانی ام *** آمده ام تا تو برویانی ام
آمده ام خسته و چشم انتظار *** گمشده این شب ظلمانی ام
آمده ام تا تورهایم کنی *** شربت پرواز بنوشانی ام
آمده ام با عطشی آتشین *** چله نشین شب طوفانی ام
آمده ام چشم به راهت نهم *** آمده ام تا که به خود خوانی ام
آدمم ای فجر سپید امید *** در عطش عشق بسوزانی ام
تشنه ام ای دوست صدایم بزن *** عاشق یک جرعه روحانی ام
باز هوای غزلم ابری است *** دیر زمانی است که بارانی ام

ص: 5

من متواضعانه و به عنوان یک پدر پیراز همه فرزندان و عزیزان روحانی

خود می خواهم که در زمانی که خداوند بر علماء و روحانیون منت نهاده است و اداره کشور بزرگ و تبلیغ رسالت انبیاء را به آنان محول فرموده است از زی روحانی خود خارج نشوند و از گرایش به تجملات و زرق و برق دنیا که دون شأن روحانیت و اعتبار نظام جمهوری اسلامی ایران است پرهیز کنند و بر حذر باشند که هیچ آفت و خطری برای روحانیت و برای دنیا و آخرت آنان بالاتر از توجه به رفاه و حرکت

در مسیر دنیا نیست.

امام خمینی قدس سره ، صحیفه نور، ج 2، ص 343

ص: 6

مسأله دکتری افتخاری؛ خوب، البته این یک افتخار است که این دانشگاه این اظهار محبت را به ما بکند؛ لیکن من اهل دکتری نیستم؛ همان طلبگی ما کافی است. اگر بتوانیم به میثاق طلبگی متعهد و پایبند بمانیم - که قولاً و فعلاً این میثاق را از دوران نوجوانی و جوانی با خدای متعال بستیم - اگر خداوند کمک کند و ما بتوانیم این میثاق را حفظ کنیم و در همین عالم طلبگی پیش برویم من این را ترجیح می دهم. شما لطف کردید و این برای ما هم مایه مباهات است، لیکن من پیشنهاد شما را قبول نمی کنم.

مقام معظم رهبری دام ظلّه در یکی از دیدارها با مسئولان وزارت علوم

در پاسخ به پیشنهاد اعطای دکترای افتخاری به ایشان

ص: 7

مقدمه 11

پیش گفتار 13

فصل اول: کلیات 17

نظام تعلیم و تربیت 17

ضرورت آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه 17

تاریخچه 18

ساختار و تشکیلات حوزه های علمیه 20

شورای عالی حوزه های علمیه 20

مرکز مدیریت حوزه های علمیه 19

فصل دوم: نظام تربیت 25

جایگاه تربیت در حوزه 25

راهکارها و ابزار تربیت 28

فضای عمومی حوزه 29

محتوای متون درسی حوزه 30

ارتباط طلاب با اساتید مهذب 31

درس اخلاق 31

مشاوره 33

یک پرسش مهم 34

فصل سوم: نظام آموزش 39

ویژگی ها و امتیازات نظام آموزشی حوزه 39

رسالت مداری و جهت گیری الهی در آموزش 39

چرخه فراگیری کامل 41

ص: 9

پژوهش گرا بودن 60

ارتباط تنگاتنگ علوم در حوزه 60

استمرار تحصیل 61

رابطه اخلاقی و معنوی میان استاد و شاگرد 62

انتخابی بودن استاد 63

تدریس در کنار تحصیل 64

توجه به زبان عربی به عنوان زبان مرجع 64

تعقل گرایی و استدلال محوری 65

متن محوری 65

استفاده از روزهای تعطیل 65

برنامه ریزی روزانه نه هفتگی 67

سطوح علمی حوزه 67

دورنمای برنامه تحصیلی 67

مدارک علمی حوزه 76

مهارت های مورد نیاز در طلبگی 83

اهمیت مهارت ها و انواع آن 83

مهارت آموزی 85

مهارت های طلبگی 89

مهارت علمی در علوم کاربردی 91

سفیران هدایت 92

فهرست منابع 98

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ. (1)

مسیر علم آموزی و عمل به دستورات دینی و پاسداری از مرز دین و باورهای اسلامی مسیر انبیا و اولیا و بندگان برگزیده خدا است. طلاب علوم دینی که قدم در میدان علم و عمل میگذارند از مصادیق آیه فوق و از بهترین بندگان خدا هستند. طلاب راستین علوم دینی هم دعوت به سوی خدا میکنند و دارای عمل صالح اند و هم در گفتار و رفتار تسلیم دستورات دین و از مصادیق مسلمان واقعی میباشند. آگاهی طلاب جدید ورود نسبت به نظام تعلیم و تربیت حوزه موجب میشود تا آنها با بینش درست و شناخت کافی و انتخابی آگاهانه پای در این عرصه پر مسئولیت و خطیر بگذارند و با انگیزه و نشاط بیشتری خود را برای سربازی حضرت ولی عصر علیه السلام آماده نمایند.

مدیریت اخلاق و تربیت معاونت تهذیب و تربیت در نظر دارد با استعانت از خداوند متعال و توجهات خاصه حضرت حجت علیه السلام و با بهره گیری از عالمان فاضل و کارشناسان تربیت اخلاقی در ایجاد بینش صحیح نسبت به راه و رسم طلبگی تدابیری اتخاذ نماید چاپ مجموعه کتابهای «میثاق طلبگی» و برپایی دوره تربیت اخلاقی با همین نام برای طلاب جدید ورود در راستای همین هدف است. در پایان از فاضل ارجمند حجت الاسلام والمسلمین آقای علی اصغر

همتیان که کتاب حاضر به همت ایشان تدوین شده است تقدیر و تشکر می شود.

مدیریت اخلاق و تربیت

معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

ص: 11

1- و کیست خوش گفتار تر از آن کس که به سوی خدا دعوت نماید و کار نیک کند و گوید من [در برابر خدا] از تسلیم شدگانم. (فصلت، آیه 33)

آیا نظام تعلیم و تربیت حوزه علمیه با مراکز دیگر تفاوت دارد؟

تفاوت نظام تعلیم و تربیت حوزه علمیه با نظام تعلیم و تربیت آموزش و پرورش و مراکز آموزش عالی چیست؟

ویژگی های نظام آموزشی حوزه علمیه چیست؟

در نظام آموزشی حوزه علمیه چه دوره هایی از تحصیل وجود دارد؟

در نظام آموزشی حوزه علمیه چه مهارت های مورد نیاز است؟

آیا ما می توانیم در تحصیل در حوزه علمیه موفق باشیم؟

در حوزه علمیه تعلیم مهم تر است یا تربیت؟

حوزه علمیه از چه راهکارها و ابزارهایی برای تربیت و تهذیب طلاب بهره می گیرد؟

کتابی که پیش رو دارید با هدف پاسخ گویی به پرسش های فوق و پرسش های دیگری در همین زمینه نوشته شده است و در تدوین آن سعی بر این بوده مطالب به سادگی بیان گردد و در عین پاسخ گویی به این پرسش ها نکات دیگری را نیز مطرح سازد.

آنچه در این کتاب ارایه می گردد مجموعه نکاتی است که در چندین دوره تابستانی میثاق طلبگی حوزه علمیه قم و سایر استانها برای طلاب جدید ورود در مقاطع گوناگون (سیکل، دیپلم و دانشگاهی) در کلاس هایی با عنوان «آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه علمیه» ارایه گردیده و بر اساس ارزیابی ها نیاز و علاقه طلاب به آن احراز گردیده است.

امید است این قدم کوچک در انتخاب آگاهانه ورودی های جدید حوزه مؤثر بوده

و بتواند در انتخاب درست آنها را یاری کند و این تلاش ناچیز در روزی که «لاینفع مال ولا بنون» است، دستگیر ما باشد.

در پایان بر خود لازم میدانم از مدیریت اخلاق و تربیت معاونت تهذیب و تربیت که کتاب حاضر به سفارش و نظارت آن مجموعه تدوین شد و نیز حجج الاسلام و المسلمین آقایان محمد عالم زاده نوری و کاظم علی محمدی که ارزیابی، بازبینی، اصلاح و ویرایش این اثر را بر عهده داشته اند، کمال تشکر را داشته باشم.

علی اصغر همتیان

تابستان 1399

ص: 14

فصل اول : کلیات

اشاره

ص: 15

نظام در فرهنگ لغت فارسی دهخدا به معنای «رشته مروارید و جز آن، رشته جواهر، رشته ای که لؤلؤ و جز آن را بدان درکشند و واسطه نظم و آراستگی» آمده است. چنانچه از معنای لغوی نظام به دست می‌آید نظام در واقع ارتباطی است بین مجموعه ای از عناصر که در جهت تحقق یک هدف معین کنار هم قرار گرفته اند. واژه دیگری که معادل نظام به کار برده می شود منظومه است.

نظام تعلیم و تربیت عبارت است از مجموعه ای از برنامه های آموزشی و تهذیبی که حوزه علمیه برای رشد و تعالی طلاب برنامه ریزی و اجرا می نماید و حلقه اتصال این برنامه ها اهداف تربیتی و آموزشی است.

ضرورت آشنایی با نظام تعلیم و تربیت حوزه

امیرمؤمنان امام علی علیه السلام به کمیل می فرمایند :

يَا كَمِيلُ مَا مِنْ حَرَكَةٍ إِلَّا وَأَنْتَ مُحْتَاجٌ فِيهَا إِلَى مَعْرِفَةٍ؛ (1)

ای کمیل هیچ حرکتی نیست جز اینکه تو در آن نیاز به شناخت داری!

ورود به حوزه برای طلبه یک انتخاب سرنوشت ساز است و آینده عمر فرد را رقم خواهد زد. از آنجا که هر چه انتخاب آگاهانه تر باشد موفقیت و پیشرفت بیشتر خواهد بود شایسته است داوطلبان ورود به حوزه برای شناخت بیشتر حوزه علمیه اقدام نموده و اطلاعات خود را افزایش دهید از نخستین قدم ها در شناخت حوزه

ص: 17

علمیه، شناخت نظام تعلیم و تربیت آن است.

طلاب پیش از تحصیل در حوزه علمیه در یک مرکز علمی (مدارس آموزش و پرورش یا دانشگاه ها) تحصیل می کردند که نظام تعلیم و تربیت خاص خود را داشته است. اکنون باید به این نکته توجه داشت که حوزه علمیه نظام تعلیم و تربیتی دارد که از جهاتی با مراکز علمی دیگر متفاوت است .

اگر داوطلبان به ویژگی های این نظام توجه نکنند، ممکن است پس از تحصیل طولانی در حوزه احساس خسارت و پشیمانی نمایند.

شناخت نظام تعلیم و تربیت حوزه حداقل به دو دلیل ضروری به نظر می رسد:

نخست اینکه ممکن است کسی با شناخت نظام تعلیم و تربیت حوزه به این نتیجه برسد که تحصیل در حوزه علمیه - به هر جهت - با شرایط او سازگار نیست. این البته دلیل نقص نیست؛ ممکن است کسی نتواند با شرایط تحصیل در حوزه تطبیق یابد؛ اما همین فرد در یک مرکز علمی، دیگر موفق باشد و بتواند به عنوان یک دانش آموخته متعهد به نظام اسلامی خدمت کند.

دوم اینکه شناخت نظام تعلیم و تربیت حوزه میتواند عامل مؤثری در تحصیل و تربیت صحیح و موفق باشد و طلبه با این شناخت میتواند از تمام فرصت های خود استفاده و مسیر پیشرفت را سریع تر و حساب شده تر طی نماید.

تاریخچه

کلمه حوزه یا حوزه های علمیه اصطلاحی است رایج در جهان به ویژه نزد شیعیان به معنای مرکز تحصیل و فراگیری علوم دینی است که با در اختیار داشتن میراث به یادگار مانده از خاندان نبوت و عترت علیهم السلام، فرهنگ بی نظیری را در تمام زمینه های علمی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی از خود به یادگار گذارده است.

این نهاد مقدس مانند همه نهادهای اجتماعی به تدریج و در طول سال های

متممادی شکل گرفته است و ریشه شکل گیری آن به صدر اسلام و آغاز بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم بازمی گردد.

با آغاز رسالت حضرت محمد صلی الله علیه وآله وسلم در مکه، اولین حلقه های رسمی آموزش اسلام تشکیل گردید. بعد از هجرت مسلمین به مدینه و نزول آیه نفر تلاش بیشتری برای آموزش و فراگیری احکام و معارف اسلامی صورت پذیرفت و مسجد به عنوان کانون برگزاری جلسات آموزش دین معرفی شد و بدین گونه «جوشش و جنبش علمی مسلمین» از مدینه آغاز شد.

با رحلت رسول مکرم اسلام صلی الله علیه وآله وسلم این رسالت عظیم توسط حضرت علی علیه السلام و امامان بعد از ایشان به بهترین وجه عملی شد و تشنگان معارف اصیل اسلام با حضور یافتن در محضر این بزرگان و شاگردان آن ها، کام تشنه خود را سیراب می کردند.

در عصر امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام تحولی عظیم در آموزش اسلامی پدید آمد؛ این دو بزرگوار در مسجد نبوی صلی الله علیه وآله وسلم رواقی برای تدریس داشتند و جلسات درس و گفت و گوی علمی در منازلشان نیز بر پا بود که روایان و طالبان علم در آنها حضور می یافتند. سازمان این حوزه های درسی ساده و قابل استفاده و بهره برداری برای همگان و پاسخگوی نیازهای زمان بود.

دانشمندان متعددی در رشته های مختلف علوم اسلامی علوم عقلی و علوم طبیعی در این عصر پرورش یافتند. چندین نسل از فقها تربیت شدند که دارای قدرت اجتهاد بودند. قواعد مهم فقهی و اصولی وضع شد و مدارس فلسفه و کلام تأسیس گردید و کتابهای مختلفی توسط دانشمندان تعلیم یافته در محضر این بزرگواران نگاشته شد.

حوزه علمی و درسی امام صادق علیه السلام، الگوی تأسیس و اداره حوزه های علمیه در قرون بعد و خصوصاً در عصر غیبت شد.

براساس حدیث شریف «و أما الحوادث الواقعة فارجعوا فيها الى رواة حدیثنا فإنهم حجتي عليكم و أنا حجة الله...»، در عصر غیبت کبری مسئولیت اداره امور فرهنگی و مرجعیت دینی به فقهای مکتب اهل بیت علیهم السلام واگذار شد و از همین جا سازمان روحانیت شکل گرفت و در حوزه های علمیه ری، بغداد، حلب، حله، شام، نجف، مشهد، اصفهان، قم و برخی دیگر از شهرهای ایران تبلور یافت.

دوره جدید شکوفائی حوزه ها در ایران با هجرت آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری رحمه الله از نجف به قم آغاز می شود و سپس با زعامت و مرجعیت عامه آیت الله العظمی بروجردی رحمه الله رونق بیشتری یافت.

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تحت فشار قرار گرفتن علما در نجف از سوی رژیم بعث عراق حوزه علمیه قم تبدیل به محور و مرکز حوزه های علمیه در جهان گردید. (1)

ساختار و تشکیلات حوزه های علمیه

اشاره

در این بخش توضیحات مختصری در مورد ساختار و تشکیلات حوزه های علمیه ارائه می شود تا شناخت شما از حوزه افزایش یابد.

شورای عالی حوزه های علمیه

شورای عالی حوزه های علمیه، عالی ترین مرجع تصمیم گیری، سیاست گذاری و برنامه ریزی کلان حوزه های علمیه ایران می باشد.

اعضاء شورا، هفت نفر از اساتید برجسته حوزه اند که به وسیله جامعه مدرسین نامزد شده و به مراجع عظام تقلید قم و مقام معظم رهبری معرفی و از سوی ایشان تعیین می گردند.

ص: 20

این مرکز به عنوان ستاد مرکزی اداره حوزه های علمیه کشور مأموریت سیاست گذاری اجرایی، برنامه ریزی و نظارت بر حوزه های علمیه را برعهده دارد. مدیر مرکز توسط اعضای محترم شورای عالی انتخاب می شود.

در مرکز مدیریت بخش ها و معاونت های گوناگونی متناسب با مأموریت های حوزه در عرصه های تهذیب و تربیت، آموزش، پژوهش، تبلیغ، بین الملل، امور طلاب و دانش آموختگان و ... فعالیت می کنند.

در هر استان نیز جمعی از علما و بزرگان حوزه به عنوان «شورای حوزه علمیه استان» انتخاب و مسئولیت امور کلان حوزه استان را برعهده دارند حکم اعضای این شورا توسط مدیر حوزه های علمیه صادر می شود. در هر استان مدیریتی به عنوان مدیریت حوزه علمیه استان تشکیل شده و مسئولیت اداره و مدیریت بر واحدها و مدارس و مراکز حوزوی آن استان را برعهده دارد حکم مدیر هر استان، پس از انتخاب شورای حوزه علمیه استان و تأیید و تصویب شورای عالی حوزه های علمیه، توسط مدیر حوزه های علمیه صادر می شود.

در این فصل به تبیین جایگاه تربیت در حوزه، راهکارها و ابزارهای تربیتی حوزه و معرفی فعالیت های معاونت تهذیب می پردازیم.

جایگاه تربیت در حوزه

بسیاری از مراکز علمی جهان تنها به دنبال انتقال دانش تخصصی به دانش پژوهان خود هستند و غیر از انتقال آموزه ها هدف دیگری را دنبال نمی کنند طبعاً جامعه نیز از دانش پژوهان این مراکز توقعی بیش از آن رشته تخصصی ندارد. کسی که در رشته عمران تحصیل میکند دانشهای مرتبط با عمران را فرامی گیرد و وقتی به عنوان مهندس عمران وارد جامعه شد جامعه نیز از او توقع دارد که آن دانش را در خدمت به مردم به کار گیرد.

اما حوزه بر اساس رسالتی که در جامعه دارد با سایر مراکز علمی تفاوت دارد. حوزه نمی تواند به انتقال دانش و مجموعه ای از اصطلاحات بسنده کند؛ بلکه تلاش می کند دانش پژوهانش در کنار علوم خاص متخلق و مهذب شوند. جامعه نیز از آن ها تنها توقع علم و دانش ندارد؛ بلکه انتظار دارد در کنار توانمندی های علمی متخلق و مهذب باشند.

برای اینکه این مطلب به خوبی روشن شود سخنی از امام خمینی قدس سره خطاب به طلاب را مرور می کنیم .

شما که امروز در این حوزه ها تحصیل می کنید و می خواهید فردا رهبری و

هدایت جامعه را به عهده بگیرد خیال نکنید تنها وظیفه شما یاد گرفتن مشتی اصطلاحات می باشد وظیفه های دیگری نیز دارید. شما باید در این حوزه ها خود را چنان بسازید و تربیت کنید که وقتی به یک شهر یاده رفتید بتوانید اهالی آنجا را هدایت کنید و مهذب نمایید. (1)

در مجموعه خلقت انسانی بالاتر از پیامبر اسلام علیهم السلام و امامان معصوم علیهم السلام نداریم. افتخار طلاب این است که منسوب به این بزرگان بوده و وارث آنها محسوب می شوند و در ایام تحصیل و حضور در حوزه علمیه باید خود را شبیه ترین فرد به رسول الله علیهم السلام نموده و به گونه ای باشند که نماد عینی آن بزرگان گردند هنگامی که مردم به او می نگرند یاد خدا، رسول خدا و اهل بیت علیهم السلام عصمت و طهارت علیهم السلام در دل آنها زنده شود.

برای اینکه دانش پژوه علوم دینی بتواند نماد عینی رسول الله و ائمه معصومین علیهم السلام گردد باید اولین هدفی که در سر می پروراند اصلاح نفس و تهذیب آلودگی های نفسانی باشد، اگر کسی خود را اصلاح نموده و از دنیا طلبی رها گردد در تأثیرگذاری بر دیگران نیز موفق است خداوند در سوره یس می فرماید :

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ * اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ. (2)

مردی از دورترین نقطه شهر با شتاب آمد و گفت: ای قوم من! از فرستادگان الهی پیروی کنید از کسانی پیروی کنید که از شما مزدی نمی خواهند و خود هدایت یافته اند.

بر اساس آیه فوق یکی از ویژگیهای پیامبران الهی این است که خود هدایت یافته اند. امیر مؤمنان علی علیه السلام می فرماید:

آنچه مردم را نسبت به تحصیل و طلب علم بی رغبت کرده این است که عالمان

ص: 26

1- امام خمینی قدس سره، جهاد اکبر، ص 12.

2- یس آیات 20 و 21.

بدون عمل را زیاد دیده اند. (1)

براساس این روایت در صورتی که هدف اصلی از تحصیل علم، خودسازی نباشد علم به تنهایی گاه باعث دورتر شدن مردم از دعوت کنندگان به خدا می شود. طلبه برای انجام رسالت الهی اصلی ترین هدفی که باید در سر پرورنده و به دنبال آن برود و خود را - تحت نظارت رهیافتگان فقیه - به تعب و رنج اندازد اصلاح و تهذیب نفس است. علامه مجلسی رحمه الله می فرماید:

فقیه در روایات غالباً برعالم عامل خبیر به عیوب نفس و خبیر به آفات نفس اطلاق می شود؛ همان عالمی که تارک دنیا و زاهد باشد به آنچه نزد خداست راغب باشد از قبیل نعیم جاودانه او و قرب و وصال او. (2)

بنابراین موفقیت در این حوزه علمیه فقط به دانش و علم نیست؛ بلکه در کنار علم و دانش مجموعه ای از بایدها و نبایدها را باید مراعات کرد. البته اگر عزم بر تحقق این مهم باشد خداوند متعال نیز کمک خواهد کرد.

یکی از شاگردان علامه طباطبایی رحمه الله نقل می کرد:

روزی به محضر علامه طباطبایی رسیدم و شروع کردم به گریه کردن (گویا به نظر خودش باید توفیقات بیشتری داشته باشد و گلایه مند بوده است) علامه نگاهی کردند و فرمودند: به وعده های خدا ایمان داری؟ در پاسخ به این پرسش متوقف شدم. با خود گفتم اگر بگویم ایمان دارم درست نیست زیرا آنگونه که شایسته است ایمان ندارم. ندارم اگر بگویم ایمان ندارم نیز درست نیست. بدون اینکه پاسخی بگویم دستانم را به گونه ای حرکت دادم که از آن فهمیده شود که هم ایمان دارم

ص: 27

-
- 1- انما زهد الناس في طلب العلم كثره ما يرون من قله من عمل بما علم. (تمیمی آمدی، غرر الحکم، ص 275، ش 36)
  - 2- يطلق الفقيه غالباً في الاخبار على العالم العامل الخبير بعيوب النفس وآفاتھا التارك للدنیا الزاهد فیها الراغب الی ما عنده تعالی من نعیمه وقربه ووصاله. (مجلسی، بحار الانوار، ج 2، ص 158)

هم ندارم، ایمان دارم چون به هر حال مؤمنم و ایمان ندارم چون آنگونه که شایسته است ایمان ندارم علامه طباطبایی فرمودند: خداوند متعال در قرآن می فرماید: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ» (1).

از آن به بعد این آیه همیشه در ذهن و وجودم بود و همیشه براساس این آیه تلاش می کردم .

شهید ثانی رحمه الله در کتاب «شرح لمعه» در مورد شرایط قاضی به شرط اجتهاد اشاره می کند و پس از اینکه علوم مقدماتی اجتهاد را تشریح می کند، می فرماید:

قوه اجتهاد و استنباط قوه ای است که توفیقش دست خدای متعال است؛ به هرکس بخواهد بر اساس حکمت و اراده اش عنایت میکند و البته تلاش و کوشش در کسب این توفیق مؤثر است». و در ادامه به آیه «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا» اشاره می کند. (2)

ما نیز اگر با تمام وجود برای تحصیل در حوزه علمیه تلاش کنیم خداوند متعال به ما کمک خواهد کرد.

راهکارها و ابزار تربیت

اشاره

حوزه علمیه برای تربیت طلاب چه راهکارهایی را طراحی نموده و چه ابزاری در اختیار دارد؟ مهم ترین راهکارها و ابزار حوزه علمیه برای تربیت طلاب عبارت اند از: فضای عمومی حوزه علمیه محتوای متون درسی ارتباط طلاب با اساتید مهذب، دروس اخلاق، مشاوره و برنامه های گوناگون معاونت تهذیب و تربیت.

اکنون به توضیح مختصر این امور می پردازیم:

ص: 28

1- و آنها که در راه ما (با خلوص نیت) جهاد کنند قطعاً به راه های خود هدایتشان خواهیم کرد و خداوند با نیکوکاران است (عنکبوت، آیه

(69)

2- ر.ک: شهید ثانی، الروضه البهیه شرح لمعه، ج 2، باب القضاء.

انسان موجودی است که از محیط اطراف خود تأثیر می پذیرد؛ البته میزان این تأثر نسبت به افراد گوناگون متفاوت است؛ اما مسلم اینکه تأثیر فضا بر فرد اجتناب ناپذیر است مگر نسبت به افراد خاصی که بتوانند در امان باشند به صورت طبیعی کسی که وارد حوزه میشود به آن علاقه دارد و در برخورد با فضای حوزه علمیه گارد دفاعی نمیگیرد. از مهم ترین ویژگی های حوزه که میتواند به تربیت طلاب کمک کند، فضای عمومی آن است منظور فضایی است که طلبه در آن تحصیل می کند و با دیگران ارتباط دارد. فضای حوزه ویژگی هایی دارد در اینجا به برخی از آنها اشاره می کنیم :

وجود جوانان متدین: یکی از ویژگی های برجسته فضای حوزه وجود جوانان متدین است. تأثیر دوستان و همراهان متدین در تربیت آشکار است و تصدیق به این موضوع برای شما مشکل نیست؛ حتما در دوران تحصیل خود با افراد گوناگونی در ارتباط بوده اید و تأثیر این افراد را بر خود و دیگران از نزدیک لمس کرده اید.

جوانی که به عنوان طلبه وارد حوزه میشود با افرادی ارتباط پیدا میکند که سعی می کنند نمازشان را در اول وقت و به جماعت بخوانند از دروغ و غیبت و تهمت پرهیز کنند حق دیگران را ضایع نکنند به بزرگترها احترام بگذارند و در یک جمله می کوشند بر اساس دین اسلام عمل کنند ارتباط با اینگونه افراد خود به خود زمینه رشد و تربیت ما را فراهم می سازد.

شهید مرتضی مطهری رحمه الله ، در بیان زیبایی فضای حوزه های علمیه را اینگونه معرفی می کند:

محیط حوزه های علوم دینی ما امتیازات و مشخصات مخصوص به خود دارد که در سایر محیط ها نظیر آن را نمی توان یافت محیط حوزه های علوم دینی محیط صفا و صمیمیت و اخلاص و معنویت است، یعنی آن روح عمومی که بر این حوزه ها

حکومت می کند همین روح است .... تقدم و احترام واقعی يك طلبه نسبت به دیگران جز بر مبنای تحصیلات و قدس و تقوا نمیتواند باشد. ... محیط حوزه های علوم دینی محیط زهد و قناعت ، است از اسراف و عیاشی و مجالس شب نشینی که در سایر طبقات است و احياناً دانشجویان غیر رشته علوم دینی در آن مجالس شرکت می کنند خبری نیست و حتی اندیشه این گونه امور نیز در دماغ يك محصل دینی پیدا نمی شود و اگر کسی کوچک ترین تمایلی به این امور نشان بدهد سقوطش قطعی است.... روابط استاد و شاگرد در میان طلاب صمیمی و احترام آمیز است. شاگردان احترام استادان خود را در حضور و غیاب با کمال ادب رعایت میکنند و حتی بعد از فوت آنها همواره آنها را به نیکی و دعای خیر یاد می کنند. ... در سایر محیط های تحصیلی - چنان که می دانیم این امور کمتر وجود دارد. (1)

برنامه های مناسبی و مذهبی: یکی از برنامه هایی که در مدارس علمیه وجود دارد برنامه های دعا، نیایش، روضه و... است که این برنامه ها نیز می تواند طلبه را تربیت کند. طلبه ای که در مجالس دعا و توسل شرکت می کند، آرام آرام زمینه ارتباط با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم و ائمه معصوم علیهم السلام را پیدا می کند و همین امر باعث میشود آمادگی لازم برای تربیت را در بسیاری از عرصه ها پیدا نماید. طلبه ای که در جلسات دعا و نیایش و در مقام عبد خدای خود را خاشعانه میخواند بهترین زمینه برای ارتباط با خدا را پیدا می کند.

محتوای متون درسی حوزه

متون درسی حوزه علمیه به ویژه پس از دوره مقدمات، اغلب برگرفته از آیات و روایات است که آثار تربیتی و تهذیبی خاص خود را دارد و

ص: 30

علوم قرآنی، تفسیر قرآن، نهج البلاغه، فقه و اصول از جمله این متون درسی است که طلبه به واسطه ارتباطی که با قرآن و روایات پیدا می کند زمینه تربیت و تهذیب برای او فراهم می شود.

آشنایی با علوم مثل منطق، فلسفه و کلام و اعتقادات، زمینه تعمیق باورهای اعتقادی را در طلبه فراهم میکند و تردید نیست که تصحیح بینش ها و باورها زیربنای اصلاح و تهذیب نفس به شمار می آید.

ارتباط طلاب با اساتید مهذب

ارتباط روزانه طلبه با اساتید متخلق و مهذب میتواند زمینه تربیت او را فراهم سازد. در حوزه علمیه ارتباط استاد و شاگرد ارتباط پدر و فرزندی است.

پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله وسلم می فرماید :

الآباء ثلاثة: أب وُلدك وأب زوجك وأب علمك؛ (1)

پدرها سه دسته اند: پدری که باعث تولد توست، پدری که دخترش را به تزویج تو در می آورد و پدری که به تو تعلیم می دهد.

درس اخلاق

درس اخلاق در حوزه دو شکل دارد. یکی درس های اخلاق رسمی در برنامه های آموزشی حوزه که به اخلاق نظری معروف است. دوم: درس اخلاق عمومی.

اخلاق نظری به هدف آشنایی با علم اخلاق و آداب اسلامی در برنامه آموزشی حوزه قرار گرفته و به صورت کلاسیک تدریس می شود و در پایان آزمون مربوطه برگزار می گردد.

علاوه براین، در حوزه های علمیه درس اخلاق عمومی نیز به هدف تأثیر پذیری و ارتقای روحی و افزایش قدرت عمل برگزار می گردد بخشی از این دروس، به صورت

ص: 31

هفتگی در مدرسه علمیه و برخی در فضای عمومی شهر و به اهتمام معاونت تهذیب حوزه توسط عالمان وارسته برگزار میگردد. دروس اخلاق عمومی اختصاص به سن و سال مشخصی ندارد و همه طلاب حتی کسانی که در مراتب بالای علمی هستند از این کلاس ها استفاده می کنند.

دروس نوع اول به هدف انتقال آموزه های علم اخلاق و بررسی عالمانه موضوعات اخلاقی است در حالی که دروس نوع دوم بیشتر از مقوله موعظه و به هدف انبعاث عملی، تأثر روحی و پالایش نفس است و انسان بیش از آن و پیش از آن که به آموختن اخلاق نیازمند باشد محتاج موعظه و تذکر است استاد در دروس نوع اول معلم است و استاد در دروس نوع دوم واعظ و مربی.

کاری که معلم در کلاس درس انجام می دهد، ایجاد گزاره های جدید در ذهن انسان است؛ اما وظیفه ای که واعظ بر فراز منبر بر عهده دارد برانگیختن اراده و حرکت است. مخاطب معلم ذهن آدمی و مخاطب مربی و واعظ «جان» اوست. معلم چیره دست آموزگاری است که معلومات بیشتری را به بیان رسا منتقل سازد و مربی موفق کسی است که چون از سخن فارغ شود مخاطبش تصمیم به عمل گیرد و عزم بر اقدام و حرکت جزم کند. گاهی مربی و واعظ در مجلس موعظه، هیچ دانش جدیدی بیان نمی کند و سخن تازه ای نمی آموزد اما با تکرار دانسته ها و تحریک آگاهی های افسرده و غفلت زدایی زمینه اراده را فراهم می کند.

به همین جهت نباید از تکرار و یادآوری آموخته ها دل آزرده و رنجیده خاطر گردیم، بلکه شایسته است در برنامه زندگی خویش، شرکت در مجالس موعظه و ذکر را نیز قرار دهیم و به این نیاز ضروری و حیاتی توجهی در خور اهمیتش نماییم. در فرمایش ائمه هدی علیهم السلام آمده است :

«عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ الذِّكْرِ» (1) و «سَامِعْ ذِكْرَ اللَّهِ ذَاكِرًا» (2).

خداوند متعال نیز می فرماید :

«وَذَكَرْفَانَ الذِّكْرِی تَتَفَعُّ الْمُؤْمِنِينَ» (3) و «يَعْظُمُ لَعَلَّكُمْ تَذَكُرُونَ» (4).

برخی گمان می کنند در درس اخلاق عملی نیز مانند دروس دیگر باید مطالب جدیدی بیاموزند. از این جهت اگر مطلب تازه ای نیاموختند شاکی و معترض می گردند. در حالی که انسان نیازمند شنیدن است و اثری که در شنیدن هست در دانستن نیست .

جانور فربه شود از راه نوش *** آدمی فربه شود از راه گوش

دفتر امور تربیت اخلاقی معاونت تهذیب حوزه های علمیه عهده دار شناسایی، جذب و اعزام اساتید اخلاق به مدارس علمیه سراسر کشور است.

مشاوره

یکی دیگر از برنامه هایی که می تواند به تربیت و تهذیب طلاب کمک کند مشاوره است امیر مؤمنان علی علیه السلام می فرماید :

لا ظهیر کالمشاوره؛ (5)

هیچ پشتوانه ای مانند مشاوره نیست.

در برخی از مدارس مشاوران ثابتی حضور دارند که طلاب میتوانند در امور مختلف اخلاقی، تربیتی، تحصیلی و ... به آنها مراجعه کنند و از راهنمایی های آنها بهره گیرند.

ص: 33

-
- 1- بر توباد به مجالس ذکر (مجلسی، بحار الانوار، ج 75، ص 465)
  - 2- شنونده ذکر خدا، ذاکر خداست. (تمیمی آمدی، غرر الحکم، حدیث 5579)
  - 3- و (مؤمنان را) تذکرده زیرا تذکر و پند مؤمنان را سود می بخشد. (ذاریات، آیه 55)
  - 4- خداوند به شما اندرز می دهد شاید متذکر شوید! (نحل، آیه 90)
  - 5- شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج 12 ص 40 .

ضروری است بدانیم مشاوره اختصاصی به آدمهای بیمار و مشکل دار ندارد، گرچه مشاور می تواند در حل مشکلات روحی و روانی به ما کمک کند. اما برای دریافت راهنمایی و پیشگیری از بروز مشکلات روحی و اخلاقی احتمالی نیز باید به مشاور مراجعه کرد.

در حوزه یک مجموعه منسجم و کارآمد به نام دفتر امور مشاوره و خانواده وجود دارد که به صورت دوره ای اساتید مشاور خود را به مدارس علمیه سراسر کشور اعزام می کند. همچنین در برخی از مدیریت های استانی مکان مستقلی به عنوان مرکز مشاوره حوزه وجود دارد که مشاوران با تخصصهای گوناگون آماده پاسخگویی به نیازهای مشاوره ای طلاب و خانواده های آنها هستند.

یک پرسش مهم

بسیاری از طلاب به دنبال این هستند که استاد اخلاق خصوصی داشته و یک برنامه اخلاقی اختصاصی را طی کنند و تحت نظارت استادی شناخته شده سیر و سلوک داشته باشند. پرسش این است که آیا در مسیر تربیت نیاز به استاد اخلاق خصوصی داریم؟ پاسخ این پرسش از کتاب اخلاق در قرآن آیت الله مکارم شیرازی دام ظلّه نقل می شود.

بسیاری از علمای سیر و سلوک عقیده دارند که رهروان راه کمال و فضیلت و تقوا و اخلاق و قرب الی الله باید زیر نظر استادی کار کنند؛... ولی آگاهان ذی فن هشدار می دهند که رهروان راه تقوا و تهذیب نفس نباید به آسانی خود را به این و آن بسپارند و تا کسی را به قدر کافی آزمایش نکنند و از صلاحیت علمی و دینی آنها آگاه نگردند، خود را در اختیار آنان قرار ندهند، و حتی به ظاهر شدن کارهای خارق العاده و خبر از اسرار پنهانی یا مربوط به آینده و حتی عبور از روی آب و آتش قناعت نکنند، چرا که صدور این گونه اعمال از مرتاضان غیر مهذب

از مجموع آنچه گفته شد استفاده نمی شود که در مباحث اخلاقی همیشه استاد خصوصی لازم است به طوری که اگر نباشد برنامه تربیت و پرورش اخلاق و تقوا و ادامه سیر و سلوک مختل گردد، چه بسیارند کسانی که با استفاده از آیات قرآن و روایات اسلامی و کلمات بزرگان در کتب اخلاقی و التزام عملی به آنها، این راه را پیموده و به مقالات والایی رسیده اند هر چند نمیتوان انکار کرد که وجود استاد خصوصی و مدد گرفتن از انفاس قدسیه نیکان و پاکان وسیله خوبی برای نیل کمال و طی طریق در کوتاهترین مدت و حل مشکلات اخلاقی می باشد. در نهج البلاغه نیز آمده است: «یا ایها الناس استصبحوا من شعله مصباح واعظ متعظ؛ ای مردم چراغ دل را از شعله گفتار واعظی با عمل، روشن سازید».⁽¹⁾ ولی متأسفانه در بسیاری از این موارد نتیجه معکوس حاصل شده است، و افرادی به عناوین مختلف خود را به عنوان مربی اخلاق و استاد مقام ارشاد قلمداد کرده، در حالی که از رهنمان این راه بوده‌اند و افراد پاکدل و حق طلب را به راه تصوف یا طرق انحرافی دیگر، و یا خدای نکرده به مفسد اخلاقی ننگین کشانیده اند، به همین دلیل، ما به تمام پویندگان این راه هشدار می دهیم که اگر می خواهند استادی برای مسایل اخلاقی انتخاب کنند بسیار با احتیاط گام بردارند و در این انتخاب سختگیر و دقیق باشند و هرگز به ظواهر عمل نکنند اشخاص، خوب بنگرند و با مشورت با آگاهان دست به چنین انتخابی بزنند تا

و به سوابق به مقصود خود نایل گردند.⁽²⁾

ص: 35

1- نهج البلاغه، خطبه 105 .

2- مکارم شیرازی اخلاق در قرآن جلد اول، ص 145 - 146 - 147؛ برای آگاهی بیشتر ر.ک: عالم زاده نوری، محمد و دیگران؛ نقش مربی در تربیت اخلاقی معنوی

در این فصل به ویژگی ها و امتیازهای نظام آموزش، سطوح علمی و مدارک حوزه، مهارت های مورد نیاز در زمان تحصیل و آشنایی با معاونت آموزش و ادارات آن خواهیم پرداخت.

ویژگی ها و امتیازهای نظام آموزشی حوزه

اشاره

نظام آموزشی حوزه از نظام های کهن آموزشی و دارای ویژگی های ممتازی است و هر چه زمان میگذرد اهمیت و ضرورت این ویژگی ها بیشتر آشکار می شود. در این بخش مهم ترین ویژگی های نظام تعلیم حوزه علمیه معرفی می گردد:

رسالت مداری و جهت گیری الهی در آموزش

تحصیل و آموزش در حوزه های علمیه، ذیل عبودیت، تقوا، قدس و پاکی قرار دارد. طلاب علوم دینی تحصیل علوم دینی را یک عبادت، وظیفه ای دینی و رسالتی الهی تلقی می کنند، به اشتغالات حوزوی به چشم یک شغل و حرفه نگاه نمی کنند و از اغراض دنیوی و مادی می پرهیزند پای بندی به اصول و رعایت ضوابط و مقررات آموزشی نیز به هدف کسب رضایت خدا و ولی خدا امام زمان علیه السلام است. در حوزه درس خواندن پلکان ترقی مادی نیست. آموزش نیز برای راهیابی به پست و مقام یا ثروت و جلال مادی، صورت نمی گیرد. همین جاذبه معنوی، بسیاری از طالبان کمال را به سوی حوزه های علمیه کشانیده است. عجزین شدن اخلاص، معنویت و تقوای الهی با نظام آموزشی حوزه، ترکیب بی بدیل و منحصر به فردی پدید آورده و

عالمان متعهد و مهدبی را در طول تاریخ به جامعه بشری، تحویل داده است. مقام معظم رهبری دام ظلّه فرموده اند :

از اول که درس می خواندیم به ما یاد دادند که درس خواندن برای مقام یا پول بد و عیب است. در تحصیلات دیگر، در فرهنگ های دیگر، در نظام های آموزشی دیگر، وقتی کسی درس را شروع می کند، اگر بگویند برای چه درس می خوانی می گوید: برای اینکه در آینده بتوانم شغل بگیرم. غیر از این است؟ اگر از اول به ما بگویند: چرا شروع به درس خواندن کردید و چرا طلبه شدید؟ چنانچه بگوئیم برای این است که در آینده شغل بگیرم، یک نقطه منفی به حساب می آید. فرهنگ و محیط ما این را یاد داده است.

مجلس درس در حوزه بسیار مقدس است، سعی طلاب علوم دینی و اساتید حوزوی بر ایجاد تقارن میان علم و عمل، التزام به عبادت در کنار تحصیل، قصد قربت الهی در تحصیل و تدریس، حضور با وضو در کلاس درس، ذکر نام و یاد خدا در ابتدا و انتهای درس، درود و صلوات و توسل به پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله وسلم و اهل بیت عصمت و طهارت؛ احترام و تواضع در مقابل استاد و سایر طلاب، احترام به کتاب ها و منابع علمی تعظیم علما و دانشمندان در گفتار و نوشتار، همه نمودهایی از آمیخته شدن اخلاق و معنویت در مسیر فراگیری علم است.

همین موضوع باعث شده که در نظام آموزش طلبگی اکثر طلاب با میل و اراده شخصی و علاقه قلبی و در کمال آزادی به تحصیل مشغول اند، در نتیجه انگیزه های گریز و بیزاری از محیط آموزشی وجود ندارد و محیط آموزش بر آنان قیدی از نوع انگیزه های بیرونی نمی نهد. آموزش بدون فشار اداری و مقررات انضباطی صورت می گیرد و با شور و انگیزه درونی دنبال می شود.

اشاره

یکی از ویژگی‌های نظام آموزشی حوزه، چرخه کامل فراگیری است. فرایند فراگیری در حوزه، مشتمل بر این مراحل است: «پیش مطالعه، حضور در کلاس، مطالعه پس از درس، مباحثه، تفکر، پژوهش، نگارش و تکرار».

در اینجا به اختصار به معرفی مراحل فرایند فراگیری می‌پردازیم و توضیحات بیشتر در مورد هر کدام در فصل مهارت‌های مورد نیاز طلبه ارایه می‌گردد.

پیش مطالعه

پیش مطالعه نخستین مرحله در فرایند فراگیری بوده و عبارت است از: مطالعه متن درس قبل از حضور در کلاس با هدف پیدا کردن آمادگی لازم برای بهره‌مندی از کلاس و محضر استاد.

پیش مطالعه آثار و فواید فراوانی دارد؛ از جمله اینکه طلبه را با ساختار کلی و جغرافیای مطالب درس آشنا می‌سازد. توجه به ساختار درس میزان بهره‌برداری از کلاس را به صورت قابل توجهی افزایش می‌دهد.

پیش مطالعه طلبه را در کلاس درس فعال می‌سازد؛ زیرا وقتی طلبه پیش مطالعه می‌کند به صورت طبیعی بخشی از مطالب را متوجه می‌شود و بخشی را نیز به جهت پیچیدگی نمی‌تواند به صورت کامل درک کند همین موضوع باعث می‌شود در کلاس درس نسبت به مطالب مشکل توجه بیشتری پیدا کند و بهره‌کلاس افزایش یابد. در صورتی که استاد به آن مطلب نپردازد، طلبه با سؤال به موقع، پاسخ خود را خواهد یافت. مقام معظم رهبری دام‌ظله در توصیه به طلاب می‌فرمایند:

(سنت) دیگر، سنت پیش مطالعه است. قبل از اینکه درس بخوانید باید مطالعه بکنید. این کار به درس خیلی کمک می‌کند و آن قدر مهم است که بعضی از اساتید ما، آن وقت‌ها می‌گفتند: اگر امرتان دایر بین پیش مطالعه و پس و پس مطالعه

است، پس مطالعه نکنید، پیش مطالعه کنید. (1)

طلبه ای که در طول یک سال تحصیلی هر شب بخشی از یک کتاب را قبل از تدریس استاد پیش مطالعه کرده، به مرور با قلم نویسنده آشنا می شود و هر چه جلوتر می رود میزان بهره او از آن علم و آن کتاب افزایش می یابد. ممکن است طلبه در ابتدای سال هنگام پیش مطالعه تنها درصد کمی از مطالب کتاب را متوجه شود اما در ادامه و به تدریج این درصد افزایش پیدا میکند به این ترتیب طلبه قدرت مطالعه، درک مطلب و تفکر بیشتری خواهد یافت.

تذکر چند نکته در مورد پیش مطالعه ضروری به نظر می رسد :

- برای پیش مطالعه در هر درس - به ویژه در دروس سال های اولیه حوزه - بین 10 تا 20 دقیقه پیشنهاد می شود و بیش از این توصیه نمی شود؛ زیرا اولاً با توجه به تعداد درس ها در یک روز امکان پیش مطالعه طولانی نسبت به همه درس ها وجود ندارد و ثانیاً اختصاص بیش از این مقدار انرژی زیادی از طلبه میگیرد باعث خستگی و

ملالت میگردد و موجب میشود پیش مطالعه استمرار پیدا نکند.

- میزان فهم در پیش مطالعه چندان مهم نیست. اگر طلبه ای در پیش مطالعه تنها درصد کمی مطالب را متوجه شد نگران نباشد، مهم این است که برای حضور در کلاس آمادگی لازم را پیدا کند.

- هر چه زمان پیش مطالعه به زمان حضور در کلاس نزدیک تر باشد مناسب تر است. ممکن است طلبه ای قبل از حضور در کلاس 20 دقیقه فرصت داشته باشد می تواند از این زمان برای پیش مطالعه استفاده کند، حتی اگر فرصت پیش مطالعه از بین رفته باشد می تواند دقایق اول کلاس درس را به مرور سریع مطالب اختصاص دهد و به صورت فعال در کلاس درس حاضر شود.

ص: 42

- تمرکز بر متن کتاب درسی یکی از نکات مهم در پیش مطالعه است. مراجعه به کتاب های شرح در پیش مطالعه مفید نیست.

- طلبه باید از اعتماد کامل به فهم و درک خود در پیش مطالعه پرهیزد و گرفتار عجب علمی نشود فهم طلبه از درس باید در محضر استاد تست شود و با بیان استاد تکمیل و تصحیح شود. از آسیب های پیش مطالعه این است که طلبه به فهم خود اعتماد کند و در کلاس درس توجه کافی به مطالب استاد نداشته باشد و یا توضیح استاد را نپذیرد.

حضور در کلاس

حضور در کلاس دومین مرحله از فرایند فراگیری یک درس است و به درک محضر استاد و ارتباط مستقیم و چهره به چهره با او در کلاس درس گفته می شود. در این ارتباط مطالب درسی از زبان استاد شنیده میشود و امکان رفع اشکال و پرسش و پاسخ نیز وجود دارد. مهم ترین بخش فراگیری در این مرحله اتفاق می افتد.

از مهم ترین عواملی که باعث میشود طلبه در هنگام حضور در کلاس بهره برداری کامل از کلاس را داشته باشد تمرکز است. برخی از عوامل حفظ تمرکز در کلاس درس به قرار زیر است :

- توجه به هدف از حضور در کلاس؛

- نشستن در جای مناسب در کلاس؛

- مقید بودن به یادداشت نکات مهم؛

- پیش مطالعه ؛

- مقید بودن به فهم کامل درس؛

- مقید بودن به حضور فعال در کلاس؛

- تلاش برای از بین بردن موانع تمرکز مانند چیزهایی که تمرکز انسان را به هم

می زند، نشستن در مکان نامناسب، داشتن اشتغالات فراوان در خارج از کلاس و دل مشغولی های گوناگون و... .

مطالعه پس از درس

طلبه در این مرحله آنچه از استاد آموخته است را پس از ساعت کلاس مطالعه می کند و می کوشد فراگیری خود را به گونه ای تکمیل کند که بتواند در مباحثه شرکت کرده و آن درس را به دیگران ارایه نماید.

زمان مطالعه پس از درس برخلاف پیش مطالعه چندان محدود نیست؛ بلکه باید تا فهم کامل درس ادامه یابد. بنابراین برخلاف پیش مطالعه فهم و درک کامل مطلب، در اینجا مهم است.

برای طلبه که عمده زمان و توان خود را به مطالعه و با کتاب میگذراند مطالعه درست و موفق یک مهارت بسیار مفید و ضروری است. از جمله مهارت تندخوانی و تمرکز باعث میشود که بازده کار طلبه چند برابر شود.

بی شک تندخوانی به معنی سرهم بندی، نفهمیدن و جانفیتادن مطالب نیست. تند خوانی یعنی رسیدن به درک مطلب با تمرکز بالا در کمترین زمان ممکن و استفاده بهینه از فرصت مطالعه با تسلط بیشتر بر آن .

در اینجا مجال بیان نحوه تندخوانی و اصول و راهکارها و موانع آن نیست. مهندس مرتضی نصرت عضو انجمن بین المللی مطالعه و بنیانگذار تندخوانی در ایران در مورد ضرورت پرداختن به تندخوانی می گوید:

تحقیقات انجام گرفته حاکی است که سرعت متوسط مطالعه در کشور ما 150 کلمه در دقیقه است. همین سرعت پایین همراه با سایر مشکلات و موانع موجود در روش های متداول مطالعه باعث سرخوردگی و عدم علاقه به مطالعه می شود تحقیقات جالبی که در مورد کارایی روش سنتی مطالعه انجام شده حاکی از این

است که افرادی که با این روش مطالعه میکنند پس از گذشت فقط یک روز بیش از 80 درصد آنچه را که خوانده‌اند فراموش میکنند و پس از گذشت حدود 2 الی 3 روز نیمی از 20 درصد بقیه را نیز از خاطر میبرند به عبارت ساده تر 90 درصد اطلاعات در مدت بسیار کوتاهی از بین می‌رود تندخوانی به شما کمک می‌کند با تمرکز بر مطالعه سرعت مطالعه را افزایش دهید و در عین حال از کیفیت یادگیری شما کاسته نشود. تندخوانی مجموعه‌ای از مهارت‌های ساده است که هر کس بدون هیچگونه محدودیتی از نظر سن، شغل، حرفه، توارث و یا میزان هوش می‌تواند در مدت کوتاهی با اندکی سعی و تلاش آنها را فرا بگیرد. (1)

در اهمیت تندخوانی ذکر همین نکته کافی است که بسیاری از بزرگان ما در حوزه به این امر اهتمام داشته و در تندخوانی دارای رکورد هستند. البته مهارت تندخوانی بیشتر با تمرین و تکرار به دست می‌آید ولی برای شروع، نیاز به آموزش‌های اولیه و طی دوره‌های معتبر دارد.

مباحثه

مباحثه از روش‌های بسیار مؤثر آموزشی و از ویژگی‌های خاص نظام آموزشی حوزه است.

مباحثه عبارت است از: کاوش و جست و جوی جمعی برای یافتن پاسخ به سؤالی و پیدا کردن راه حل مشکلی یا تثبیت و تعمیق یک سری مفاهیم و گزاره‌های آموخته شده از طریق گفت و گو و تبادل دیدگاه‌ها و نظرات به گونه‌ای که متضمن نوعی تأثیر و تأثر متقابل باشد. (2)

مباحثه به این صورت است که طلبه پس از حضور در کلاس و مطالعه درس، در یک ساعت مشخص - که در برنامه روزانه طلبه معلوم شده - با حداقل یک

ص: 45

1- مجله گزارش، شماره 39، ص 73 .

2- ثریا، مهدی، روش بحث و مذاکره ص 38 .

نفر از همکلاسی های خود که در همان درس شرکت داشته درسی را که از استاد فراگرفته مورد بحث و گفت و گو قرار می دهد. در مباحثه یک نفر از طلاب گروه مباحثه - بدون تعیین قبلی - شروع به ارائه میکند و مطالب درس فراگرفته را شبیه استاد توضیح میدهد. ضمن سخنان او، افراد گروه از جزئیات یا کلیات مطالب از او می پرسند، نسبت به گفته های او انتقاد می کنند و دلیل می خواهند، مطالب

او را تکمیل می کنند و هر جا اشتباهی یا ابهامی یافتند متذکر می شوند و در ادامه نیز مطالب گفته شده را بر متن کتاب نیز تطبیق می کنند. اگر در مباحثه سؤالات جدیدی پدید آید و گروه از عهده فهم آن برنمایند، آن را نزد استاد خویش برده و از طریق وی شبهه خویش را حل می کنند. بنابراین مباحثه تکرار مطالب و روخوانی جمعی کتاب نیست، القای یک جانبه و گوش کردن به یک سخنرانی هم نیست، بلکه یک تعمیق و بررسی تحلیلی گروهی و گفت و گوی دو یا چند جانبه است که در آن همه اعضا مشارکت علمی و حضور فعال دارند. شهید مطهری رحمه الله در مورد روش تحصیل در حوزه می نویسد:

امتیاز متد تحصیلی طلاب نسبت به سایر متدها همین است که طلاب، درسی را که از استاد فرا می گیرند دقیقاً مطالعه می کنند و سپس کنند و سپس مباحثه می کنند و می نویسند و در همان حال دروس دیگر را تدریس می کنند. این جهات سبب می شود که طلاب در حدود تحصیلات خود عمیق می گردند. (1)

مقام معظم رهبری دام ظلّه نیز درباره مباحثه فرموده اند:

سنت مباحثه، جزوی بدیل ترین سنت هاست. مباحثه، هنوز هم که هنوز است در مجامع فرهنگی جدید جا نیفتاده است. مباحثه یعنی تمرین استادی. استاد آن کسی است که وقتی می خواهد مطلبی را بیان کند، بر آن مسلط است این نیست

ص: 46

که فهمیده باشد، بلکه بر آن مسلط است/ وقتی استاد درس میگوید، آدم کتاب را نگاه می کند، خیال می کند مطلب را فهمیده است، اما وقتی می خواهد به زبان بیاورد، می بیند لنگ لنگ است. مباحثه شما را به لنگی تان آشنا می کند و شجاعت و گستاخی تعلیم دادن می دهد، چون هم مباحثه تان، امروز شاگرد شماست و فردا هم شما شاگرد اوید و قشنگ گوش می دهید تا او برای شما خوب بیان کند. (1)

در انتخاب هم بحث، باید به نظم و وظیفه شناسی، تناسب استعداد، قدرت فهم مطالب، تناسب روحیات اخلاقی و تخلق به اخلاق کار گروهی توجه کرد.

حداقل تعداد افراد گروه مباحثه 2 نفر است. مناسب است این تعداد از 4 نفر تجاوز نکند، زیرا با افزایش تعداد افراد گروه، مباحثه طول می کشد و امکان جمع بندی مطالب از بین می رود. مناسب ترین تعداد برای مباحثه 3 نفر است تا با غیبت یک نفر مباحثه به تعطیلی نکشد.

مباحثه نسبت به سایر مراحل آموزش، برتری دارد. توجیه این برتری در واژه «درگیری» خلاصه می شود. ساده ترین مثال برای درک بهتر مفهوم «درگیری» حالت های دو حریف در حال کشتی گرفتن می باشد. در جریان کشتی هر یک از طرفین، در عین حال که باعث حرکات طرف دیگر است از حرکات او نیز تأثیر می گیرد.

فوائد اصلی مباحثه به قرار زیر است :

1. تنظیم و ترتیب مطالب در ذهن و در نتیجه انسجام فکری (چون قصد ارائه وجود دارد)؛
2. ترمیم مطالب در ذهن و روشن شدن نقاط مبهم (مطالب جا افتاده به کمک طرف مقابل یادآوری و زنده می شود)؛
3. تصحیح دریافت ها و تلقیات غیر صحیح و کشف نقاط ابهام و ایراد؛
4. تعمیق فراگیری و تحکیم آموخته ها و دریافت ها و رهایی از سطحی نگری؛

ص: 47

5. پرورش روحیه نقادی و نقدپذیری و بارور شدن اعتماد به نفس علمی؛

6. تقویت فعالیت های استدلالی برای دفاع از يك رأی که زمینه پرورش قدرت اجتهاد است؛

7. کسب توانایی در بیان مقصود (با ورود و خروج موفق و...) و ارائه راه های مؤثر در جا انداختن مراد؛

8. الزام به مطالعه و نظم قهری؛

9. تمرین برای تدریس کسب توانایی در ارائه مطلب و تقویت مهارت های کلاس داری و مناظره؛

10. مرور آموخته ها تثبیت یادگیری و حفظ معلومات؛

11 ایجاد سؤالات جدید و فراهم شدن زمینه مطالعات و تحقیقات بعدی؛

12. افزایش دقت در مطالب علمی و قدرت تجزیه و تحلیل.

علاوه بر این، مباحثه به افزایش قدرت بیان و مهارت های گفتاری، ایجاد و تحکیم مناسبات گروهی، تقویت جنبه اجتماعی و معاشرتی و کسب ادب مواجهه و تقویت قدرت ارتباط با دیگران نیز می انجامد.

شایسته است یک زمان ثابت برای مباحثه هر درس در نظر گرفته شود به صورتی که فرصت مطالعه کافی و پردازش مطالب وجود داشته باشد و از طرفی خستگی روحی و ذهنی نباشد. ضمناً مباحثه دروس باید پا به پای کلاس پیش رود و دچار عقب ماندگی نشود. نیز در مباحثه باید این امور مراعات شود:

1. آغاز و انجام با یاد و نام خداوند متعال؛

2. حفظ احترام افراد به صورت متقابل؛

3. تواضع در مباحثه (چگونگی حرف زدن، نگاه کردن و...)

4. خوب به حرفهای طرف مقابل گوش کنیم و آنگاه:

- نشان دهیم حرف هایش را فهمیده ایم (سخنانش را چکیده و دسته بندی شده تقریر کنیم)؛

- نشان دهیم کجای حرفش را قبول داریم یا از آن قسمت ها دفاع کنیم و یا حداقل به تأیید صرف پردازیم و بیان کنیم که کجای حرفش را قبول نداریم؛

5. بسیاری از مناقشات صرفاً در حیطه الفاظ و قالب هاست؛ برای صرفه جویی در وقت ساکت باشیم، حرف طرف مقابل که تمام شد، آن را نقد کنیم؛

6. اگر مخاطب ما متوجه شود که ما برای رد سخنانش موضع دفاعی گرفته ایم و تنها منتظر اتمام سخنانش هستیم در بیان و انسجام بخشیدن به سخنان خود توفیق کمتری خواهد داشت؛

7. در گوش کردن به دیدگاه های ابتکاری طرف مقابل از خود شوق نشان داده او را برای جولان فکری بیشتر تشویق کنیم (یکی از علامت های عدم تکبر).

8. پرهیز از بروز تشنج در مباحثه (افزایش صوت، تحريك عصبي)؛

9. تمرکز داشتن کامل روی مطالب (به ویژه مطالب دقیق)؛

10. اتکاء به خود و باور استعداد های خداوندی.

برخی از آفت های مباحثه به قرار زیر است:

1. خود بزرگ بینی و فخر فروشی علمی؛

2. استبداد رأی و استکبار از پذیرش حق؛

3. پرخاشگری و انفعال سریع؛

4. اثر پذیری ناخواسته از اخلاقیات مذموم یکدیگر؛

5. تحقیر و تمسخر (پرهیز از الفاظ تحقیر آمیز مانند این بافتنی ها... توجیه الكي...)

6. خروج از موضوع مباحثه (حاشیه رفتن بیش از اندازه)؛

7. اتلاف وقت و صرف انرژی بسیار در مسائل غیر مهم؛

8. بی نزاکتی در مباحثه (دراز کشیدن ، الفاظ بی ادبانه بلند بلند صحبت کردن...)

10. خوشمزگی های بی مورد و جدی نبودن.

برای داشتن یک مباحثه مفید لازم است این امور مراعات شود :

- شخصی که متکفل آغاز بحث است نباید از پیش تعیین شده باشد.

- در ابتدا بایستی ارتباط منطقی بحث جدید با مباحث گذشته روشن شود.

- نگاهی اجمالی به فهرست مطالبی که قرار است بیان شود صورت گیرد تا افق دید گروه افزایش یابد و مطالب منسجم گردد.

- بعد از بیان فهرست ارائه تفصیلی مطالب، القای تدریجی هریک و بالاخره رسیدن به اوج بحث صورت می گیرد.

- بیان مطالب بایستی از حفظ باشد یا دست کم از روی يك یادداشت مختصر در کاغذی کوچک صورت گیرد هم خوانی متن کتاب مباحثه نیست.

- برای ارائه بهتر بحث، مبادی کمک کننده به فهم آن یا مثال های مناسب، مطرح گردد.

- در مباحثه باید عینک استدلالی به چشم زد؛ هیچ حرفی بدون دلیل معتبر نیست.

- يك هم بحث خوب چکشی است برای دیدگاهها و نظرات طرف مقابل تا خوب پخته شود.

- عضو ساکت گروه را با میدان دادن نظرخواهی و تشویق معقول میتوان وادار به درگیری فکری کرد.

- در انتها لازم است مباحث مطروحه جمع بندی و نتیجه گیری شود و بدون اجرای این مرحله، مباحثه ناقص است.

- در لابه لای بحث ها، نکات بسیار ارزشمندی به دست می آید که حتماً بایستی محفوظ بماند راه آن هم این است که با چند کلمه گویا و کوتاه آن را در گوشه ای بنویسیم و پس از مباحثه آن را به طور تفصیلی یادداشت کنیم.

- در انتها لازم است مطالب گفته شده بر متن کتاب تطبیق داده شود. برای این کار خوب است شخص دیگری - بدون تعیین قبلی - انتخاب شود.

- برای تقویت متن خوانی لازم است در این مرحله سخت گیری شود.

- در موارد مهم، بررسی یا ارجاع های لغوی ضروری است.

- در موارد مقتضی، برای حل مطالب حل نشده و غیر مختومه به کتب تحقیقی معتبر و مبسوط مراجعه شود.

- فعالیت های تکمیلی باید بین اعضای گروه تقسیم شود.

- مناسب است استاد خود را از سیر مباحثه و نتایج مهمی که از آن حاصل می شود؛ مطلع سازیم. (1)

تفکر

از مراحل فراگیری در حوزه علمیه تفکر است. تفکر بر آموخته ها گرچه شاید مانند دیگر مراحل فراگیری ساعت مشخصی نداشته باشد، اما بخشی از فرایند فراگیری است. لازم است طلبه آنچه را آموخته به صورت تعبدی نپذیرد بلکه مطالب را به خوبی بشنود، تحلیل کند و مورد دقت قرار دهد و درباره آن فکر کند؛ اگر برای او ثابت شد بپذیرد و اگر ثابت نشد به استاد اشکال گیرد و کتاب را مورد نقد قرار دهد و بر کتاب حاشیه بزند.

بخشی از متون حوزه را حاشیه هایی تشکیل می دهد که علما بر متون کتاب ها زده اند این حاشیه ها محصول اندیشیدن در مطالب بوده و حاکی از اهمیت تفکر در تحصیل حوزوی است. شهید مطهری در مورد این ویژگی حوزه علمیه می نویسد:

عادت طلاب بر این است که روی درسی که از استاد می گیرند بعد خودشان فکر کنند.

لذا درس خود را از روی کتاب مطالعه می کنند. به علاوه بعد با یکی از هم درسهای خود آن درس ها را مباحثه می کنند. در درس های عالی آنچه را از استاد در مجلس درس فرامی گیرند به ذهن می سپارند و شب می نویسند بنای طلاب بر حفظ کردن و طوطی واری یاد گرفتن - نیست چنان که عادت معمول محصلین جدید است - بر تعمق و تفکر و تجزیه و تحلیل است. (2)

ص: 51

1- در تدوین این بخش از جزوه «مباحثه» اثر سید جلال جمالی بهره گرفته ایم.

2- مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج 24، ص 488.

پژوهش مرحله دیگری از فرایند یادگیری در حوزه است. طلبه از ابتدای تحصیل با تحقیق و پژوهش متناسب با سطح علمی خود آشنا می شود و در ادامه وقتی وارد مراحل بالاتر می شود این تحقیقات علمی ترو نهادینه تر انجام می شود.

نگارش

اشاره

مرحله دیگر از فرایند یادگیری، مرحله نگارش است. نگارش یا همان نوشتن و مکتوب نمودن دروس، مرحله ای است که پس از مراحل گذشته انجام می شود. نگارش انواع گوناگونی دارد. در یک تقسیم بندی نگارش به «یادداشت برداری در کلاس، نوشته تفصیلی، نوشته کدوار» تقسیم می شود. در اینجا هر کدام از این موارد به اختصار توضیح داده می شود.

یک : یادداشت برداری کلاسی

قلم به دست داشتن در کلاس درس، ضرورت تحصیل است بدون قلم کار تعلیم و تعلم ناقص است و عمده فرصت آموزش هدر می رود. خدای متعال در اولین کلمات خود به نبی مکرم صلی الله علیه وآله وسلم اهمیت قلم و جایگاه آن را در آموختن گوشزد فرموده است: **الذي علم بالقلم.**

برای نوشتن در کلاس با سه نوع عملکرد مواجه هستیم:

برخی در کلاس درس هیچ یادداشتی ندارند، حتی گاهی ابزار نوشتن به همراه نمی آورند؛ گویا در یک جلسه سخنرانی عمومی یا نماز جمعه شرکت کرده اند! البته در این موارد نیز شایسته است وسیله نوشتن همراه باشد که در صورت نیاز یادداشت شود. مهم ترین اشکال این نوع عملکرد این است که مطالب افزوده استاد نوعاً فراموش می شود و دسترسی به آن از بین می رود.

برخی هرچه استاد در کلاس مطرح می کند از ابتدا تا انتها مانند یک خبرنگار حرفه ای

یادداشت می کنند؛ این روش نیز اشکالاتی دارد. از جمله اینکه این یادداشت ها به مرور حجم زیادی پیدا می کند و همین امر باعث می شود که استفاده از آنها سخت و زمان بر باشد. از سوی دیگر توجه زیاد به نوشتن کم کم تمرکز طلبه را نسبت به اصل مطالب استاد کم می کند و تمام انرژی او را صرف یادداشت می نماید. همچنین طلبه کم کم نسبت به فهم همراه با نوشتن شرطی میشود یعنی تا یادداشت نکند نمی تواند مطلبی را یاد بگیرد و تا نویسند نمیتواند تمرکز پیدا کند و اگر یک جلسه به هر دلیل امکان نوشتن نباشد از درس استفاده ای نمی کند.

روشی که توصیه می شود این است که طلبه در کلاس درس آمادگی یادداشت و ابزار آن را داشته باشد؛ اما گزیده نویسی کند یعنی خلاصه ای از نکات استاد را به صورت فشرده و گویا بنویسد همچنین مطالب یا مثال هایی که استاد فراتر از کتاب مطرح می کند و در تکمیل و تعمیق درس مؤثر است یا ارجاعاتی که استاد نسبت به درس ها و صفحات دیگر کتاب میدهد یا منابع دیگری که معرفی می کند یادداشت شود.

دو : نوشته تفصیلی

نوع دیگر نگارش، نوشتن تفصیلی است این نوع نوشتن که بعد از کلاس، مطالعه و مباحثه انجام می گیرد یک نوشته جامع و کامل است. محتوای این نوشته را موارد ذیل تشکیل می دهد:

1 . مطالب درس : برای این قسمت مطلوب است که طلبه بعد از اینکه درس را به خوبی فراگرفت مطالب آن را با بیان و قلم خود به صورت دسته بندی شده و منظم بنویسد و از عین عبارات کتاب یا ترجمه تحت اللفظی آن جز در موارد نیاز اجتناب ورزد.

2 . مطالب استاد : مطالب افزوده ای که استاد در کلاس بیان کرده به عنوان مطالب تکمیلی به صورتی متمایز از مطالب اصلی کتاب نوشته شود.

3. مطالب منابع دیگر: مطالبی که در منابع دیگر - طبق معرفی استاد یا مراجعه شخصی - پیدا کرده است و به نظر مفید می‌آید بخش دیگری از نوشته تفصیلی را تشکیل می‌دهد. البته در استفاده از منابع دیگر و انتقال به نوشته تفصیلی باید از افراط اجتناب کرد و از نظر اساتید بهره گرفت.

4. آرای شخصی: مطالبی که به ذهن خود طلبه برسد و در هیچ کدام از موارد فوق نباشد بخش دیگری از نوشته تفصیلی را تشکیل می‌دهد که باید به صورت متمایز معلوم گردد.

در این بخش لازم نیست طلبه به صحت نظرات خود اطمینان کامل داشته باشد بلکه به صورت نظر بدوی ثبت گردد؛ چه بسا همین مطالب در آینده منشا تفکرات جدید و مطالب تازه گردد و برای دیگران نیز قابل استفاده باشد.

سه : خلاصه نویسی

این نوع نگارش در پایان همه مراحل قبل (پیش مطالعه، حضور در کلاس، یادداشت بردای کلاسی، مطالعه پس از درس، مباحثه، نوشتن تفصیلی) انجام می‌گیرد و در واقع نتیجه همه مراحل قبل می‌باشد و عصاره بحث به شمار می‌رود.

این خلاصه باید ویژگی‌های زیر را داشته باشد:

1. دارا بودن مطالب اصلی و ارکان مباحث درس؛

2. قابلیت یادسپاری سریع و آسان؛

3. اختصار؛

4. قابلیت انتقال مطالب اصلی.

مهم‌ترین فایده خلاصه نویسی فراهم سازی امکان مرور ماهانه، دو ماهانه، فصلی، نیم سالی و سالانه مطالب اصلی یک علم است.

از مشکلاتی که بسیاری از طلاب با آن مواجه هستند این است که حجم مطالب

آموزشی زیاد و عمده مطالب فرار است و ماندگاری زیادی در ذهن طلبه ندارد. بنابراین با اینکه طلبه هنگام تحصیل، مطالب را به خوبی فرامی گیرد اما بعد از مدت کوتاهی آنها را فراموش میکند و برای به کارگیری آن نیاز به مراجعه دارد. در بیشتر موارد این مراجعات مشکل و طاقت فرساست و به مرور او را دچار یاس و دلسردی می کند. این مشکل برای استعدادهای خوب هم اتفاق می افتد و علاوه بر

پیامدهای علمی، پیامدهای روحی فراوانی نیز دارد.

خلاصه نویسی درس ها بهانه و وسیله ای برای مرور یاد سپاری و انتقال آنها به حافظه دراز مدت است.

بهترین زمان برای خلاصه نویسی درس ها، آخر هفته و پنج شنبه ها و جمعه ها است. در واقع فرد با این روش، هم مباحثی را که در طول هفته یاد گرفته، مرور میکند و هم آموخته های خود را با خلاصه نویسی سامان می دهد و نیز زمینه را برای مرورهای ماهانه و دوره ای آماده می کند.

تکرار

با تکمیل مراحل گذشته، امر آموزش تقریباً انجام یافته است؛ اما این آموخته ها برای تثبیت و ماندگاری نیاز به تکرار و مرور بیشتر دارند اهمیت دوره و تکرار دروس تا حدی است که گفته اند «الدرس حرف و التکرار الف».

بدون تکرار فرایند آموزش نیمه تمام و ناقص است؛ زیرا ساختار ذهن ما برای دریافت کامل مفاهیم و گزاره ها و نیز نگه داری آن نیازمند چند نوبت برخورد و درگیری با آن است. یک مطلب تنها در صورتی امکان باقی ماندن در ذهن ما را دارد که چند بار مرور شود و ذهن ما را به خود مشغول سازد. برای فهمیدن و یاد سپاری محتوای کتاب، یک بار مطالعه آن به هیچ وجه کافی نیست و اگر پاره ای از کتاب ها این چنین به نظر نمی رسد تنها به خاطر زمینه های ذهنی ای است که از مطالعه کتب

مشابه یا مواجهه با گزاره های مشابه قبلی پدید آمده است.

همه ما تجربه کرده ایم که مطالعه دوباره یک کتاب یا مقاله از مطالعه اولیه آن، مفیدتر بوده و ما را با زوایای مطلب بیشتر آشنا می سازد، همانگونه که درک کامل پیام یک سخنرانی یا فیلم نیازمند تکرار و تجدید نظر است .

تکرار و دوره مطالب چند اثر مهم دارد:

الف) فهم عمیق: تسلط بر محتوا و فهم عمیق مباحث علمی جز در سایه مراجعه مکرر امکان پذیر نیست. برای توصیف یک خیابان باید چند بار در آن قدم بگذاریم و جزئیات و کلیات آن را به دقت مرور کنیم؛ برای اشراف و احاطه بر یک کتاب هم لازم است چند بار آن را مطالعه نماییم. این انتظار که مباحث یک کتاب علمی یکبار به فضای ذهن ما منتقل شود از ابتدا نابخاست و با ساختار ذهنی ما سازگار نیست. به همین جهت است که تا هنگامی که چند بار بحث را دوره نکنیم توانایی «دفاع جدی از آن» یا «ارائه دقیق آن» را نداریم.

با مرور مطالب یک کتاب، آرام آرام از جزئیات، توضیحات افزوده، مثال ها، شواهد و بحث های بی فایده فاصله می گیریم و افق دید ما نسبت به محتوا بالاتر و زاویه نگاه، گسترده تر می گردد و پیام های پراکنده کتاب به وحدت می رسد. هرگاه شهر را از فراز بامی بلند یا درون هواپیما مشاهده کنیم نسبت ها و روابطی را کشف می کنیم که از درون شهر دریافت آنها بسیار دشوار است؛ مثلاً می یابیم خیابان الف برفلان خیابان عمود است و با کوچه دیگر موازی، مسجد شهر در شمال و مدرسه در جنوب قرار دارد وسعت پارک چند مرتبه کمتر از وسعت دانشگاه است، ترافیک در کدام میدان مشکل ساز شده و... درک این پدیده ها پس از چشم پوشی از جزئیات است و در عین حال آشنایی کامل با شهر وابسته به این آگاهیهاست و وحدت شهر این گونه قابل درک است.

از این رو برای فهم بهتر یک کتاب مناسب است آن را خلاصه نماییم و برای

تلخیص کتاب ناگزیر باید آن را چند بار مرور نمود. اگر خلاصه تهیه شده نیز چند بار مطالعه شود فرایند آموزش بسیار غنا می یابد.

کتاب درسی، از آنجا که جزء به جزء و پراکنده تدریس می شوند بیش از کتابهای دیگر محتاج تکرار و مرورند. رشته انسجام مطالبی که در جلسات متعدد ارائه شده تنها با تأمل و نگاه مجدد کشف می شود. شاگرد هر قدر تلاش کند مطلب هر درس را به اندازه استاد نمی فهمد، زیرا استاد روابط این بحث را با بحث های دیگر می بیند ولی شاگرد این درس را بدون پیوند با مطالب دیگر می نگرد. به همین جهت توصیه شده قبل از مطالعه کتاب در آغاز فهرست آن به طور کامل ملاحظه و سپس متن کتاب یک بار به سرعت و بار دیگر به دقت مطالعه شود تا احاطه بر کلیت مباحث نیز به دست آید. از باب مثال می توان احاطه بر یک علم را به پیدایش یک بنای چند طبقه تشبیه نمود. برای ایجاد یک ساختمان ابتدا اسکلت فلزی آن را از طبقه اول تا آخر فراهم می نمایند سپس از طبقه اول تا آخر سقف و دیوار میزنند آنگاه از طبقه اول تا آخر به سفیدکاری می پردازند و مراحل بعدی نقاشی، سیم کشی، لوله کشی و... انجام می گیرد و این تصور که با ساختن هر دیوار آن را گچکاری و نقاشی نماییم و سپس به ساختن دیوار دیگر مشغول شویم بیشتر به فکاهه شبیه است.

همین مسأله در تحصیل دانشها نیز وجود دارد و به همین سبب، آموزش هر علم در چند حلقه متوالی از اجمال به تفصیل انجام می شود. مثلاً کتاب اول در علم فیزیک به ذکر جزئیات و مطالب دقیق نمیپردازد ولی در کتب بعدی هر بحث، فربه تر و کامل تر عرضه می شود.

ب) یادسپاری مطالب: پس از درک کامل پیام برای به خاطر نگهداشتن آن نیز باید آن را تکرار نمود و بدون تکرار ثبت آموخته ها در ذهن امکان پذیر نیست.

ج) ایجاد باور راسخ و تصدیق: تکرار و مرور یک گزاره، به تدریج آن را در ذهن، استوار نموده و اعتقاد راسخ به آن تولید می نماید. حتی مطالب غیرواقعی و بدون

برهان را هم با مرور و تکرار میتوان القا نمود و این آفت مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد. برای گسترش یک شایعه یا دروغ بزرگ کافی است آن را به بیان های مختلف تکرار نمود تا به صورت خبر متواتر تلقی شود راز تأثیر تبلیغات بر اذهان نیز همین است. به جهت همین ویژگی توصیه می شود که در انتخاب مجاری سالم علمی و مباحث مطمئن نظری از ابتدا دقت کافی به عمل آوریم. هر کتابی را نخوانیم و به هر سخنی گوش نسپاریم.

هر بار مطالعه، به تشکیل یک بنای علمی در صفحه ذهن ما یاری می رساند و هیچگاه اثر آن از بین نمی رود - هر چند به کلی فراموش شود - این مطالعه اگر به چند مشابه خود ضمیمه گردد، یک ساختار کامل علمی را تشکیل می دهد که به زودی فرو نمی ریزد و محو نمی شود لذا نه می توان توقع داشت که با یک بار مطالعه به نتیجه کامل دست یابیم و نه شایسته است به بهانه اینکه مطالعه ما اثری ندارد از آن چشم پوشی کنیم. هر بار مطالعه، فقط به اندازه یک بار مطالعه اثر دارد و نه بیشتر؛ اما اثر آن حتمی و مسلم است.

گونه های تکرار: تکرار گاهی به صورت قهری و بی اختیار صورت می گیرد و گاهی از سر توجه و اراده. اگر یک مطلب، بسیار جذاب و بدیع باشد و در شرایط آماده (و به تعبیر شهید صدر رحمه الله، در ظرف مؤثر) برانسان عرضه شود ذهن انسان به جهت علاقه مندی شدید به آن، چندین مرتبه به سراغ آن می رود و آن را بازخوانی می کند. مثلاً کسی که لطیفه شیرینی را می شنود، یک بار پس از خروج از جلسه آن را به یاد می آورد و از تصور آن لبخندی می زند و یک بار با ورود به منزل، آن را برای اعضای خانواده تعریف می کند. شب هنگام قبل از خوابیدن و بامدادان پس از بیدار شدن چند مرتبه آن را مرور می کند و پس از چندی نیز به مناسبتی دیگر این لطیفه در ذهنش حاضر می شود. این همه تقریباً بدون اراده و انگیزه تفصیلی انجام می گیرد. ولی در اثر این تکرار آن لطیفه ثابت میشود و از آفت فراموشی نجات می یابد.

پیامی که در یک نمایشگاه به زبان گویای هنر در ذهن آدمی نقش می‌بندد، در موقعیت‌های دیگر ناخودآگاه به یاد می‌آید به طور کلی مهم‌ترین نقشی که هنر ایفا می‌کند، همین جذابیتی است که موجب تجدید مکرر خاطره و در نتیجه، تثبیت پیام در ذهن می‌شود. اکنون به خوبی در می‌یابیم که چرا مطالب مورد علاقه خود را بهتر و سریع‌تر یاد می‌گیریم. در واقع مراحل تکرار این مطالب به طور خودکار و بدون توجه انجام می‌شود.

هرگونه اعمال ذوق، سلیقه و هنر که مطالب علمی را جذاب‌تر یا شگفت‌تر جلوه دهد به یادگیری کمک می‌کند هنر معلمان موفق، ایجاد ظرف مؤثری است که یادگیری را بر شاگردان تسهیل می‌نماید.

برای تکرار ارادی نیز باید برنامه ریزی نمود. سرشت تنوع طلب آدمی تحمل تکرار را برای انسان سخت می‌سازد و انسان به سبب همین طبیعت زودرنج از دوره و مرور کتاب می‌گریزد. رغبت و انگیزه ما برای مطالعه کتب جدید به مراتب بیش از دوره و مرور کتب قبلی است ولی لازم است با توجه به ضرورت تکرار، به شیوه‌های مختلف به این مهم اقدام نماییم. اگر چرخه آموزش (پیش مطالعه، کلاس درس، مطالعه پس از درس مباحثه و...) را کامل کنیم چند نوبت تکرار حاصل شده است. می‌توان به بهانه تلخیص یا تدریس مراحل تکرار را کامل نمود یا با ارائه بحث در نشست‌های دوستانه به این هدف رسید.

مطالعه کتب دیگری که در موضوع مورد نظر ما نوشته شده، شگرد دیگری است که نیاز ما را به تکرار، فراهم و روح تنوع جوی ما را نیز ارضا می‌نماید. خلاصه آنکه برای تکرار باید برنامه ریزی و طراحی کرد تا به تدریج «حوصله فراگیری» در وجود ما افزایش یابد و «روح تنوع جو» اندکی مهار شود.

از ویژگی های نظام آموزش حوزه پژوهش گرایی است طلبه از همان سال های آغازین در کنار تحصیل، به فعالیت های پژوهشی نیز می پردازد و با روش تحقیق کارآمد از منابع معتبر آشنا می گردد؛ یعنی علاوه بر متون درسی رسمی به منابع دیگر نیز مراجعه می کند و اطلاعات خود را گسترده میسازد تا با تجزیه و تحلیل این اطلاعات به داوری برسد.

این رویه در دوره درس خارج به نقطه اوج خود می رسد؛ یعنی اساساً حضور در درس خارج و موفقیت در آن وابسته به تلاش تحقیقی فراوان و مراجعات مکرر به منابع علمی متعدد است.

ارتباط تنگاتنگ علوم در حوزه

از دیگر ویژگی های نظام آموزشی حوزه ارتباط تنگاتنگی است که علوم حوزوی با یکدیگر دارند و طلبه در اوج تحصیل خود که تحصیل فقه و کسب درجه اجتهاد در علم فقه میباشد نیاز به همه علوم دارد و در صورتی میتواند توفیق داشته باشد که بر علوم می که در گذشته فراگرفته تسلط داشته باشد.

برای روشن تر شدن به دروس دوران دبیرستان توجه کنیم: ممکن است یک دانش آموز به هر علت در درس جغرافی ضعیف ولی در درس ریاضی قوی باشد. فراگیری جغرافی تأثیری در فراگیری ریاضی ندارد.

اما در حوزه اینگونه نیست و علوم حوزوی نوعاً به هم آمیخته و وابسته اند. اگر کسی در فراگیری صرف با مشکل مواجه گردد در علم نحو نیز مشکل خواهد داشت. مشکل در صرف و نحوه منطق و فقه و اصول نیز سرایت خواهد کرد و مشکل در این علوم به تحصیل فقه نیز آسیب می رساند.

توجه به ارتباط تنگاتنگ علوم حوزوی با یکدیگر حین تحصیل می تواند آن را هدفمند و توفیق تحصیلی طلبه را بیشتر کند.

این حدیث نبوی صلی الله علیه وآله وسلم شریف «ز گهواره تا گور دانش بجوی» (1) را بارها شنیده اید. از موارد کاربرد این فرمایش، کسب دانش در حوزه های علمیه است. دانش اندوزی در حوزه پایانی ندارد و طلاب علوم دینی هیچ وقت فارغ التحصیل (به معنای دانشگاهی آن) نمی شوند. بالاترین اساتید حوزه - یعنی علمای بزرگ و اساتید سطوح عالی - علی رغم سن و سال بالا از تمام عمر با برکت خود برای تحصیل و تعلیم استفاده می کنند .

امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمودند:

لَنْ يُحْرَزَ الْعِلْمُ إِلَّا مَنْ يُطِيلُ دَرَسَهُ؛ (2)

کسی به (حقیقت) علم دست نمی یابد مگر آنکه درس آموزی اش در مدتی طولانی باشد . البته تحصیل علم گاهی با حضور مستقیم در کلاس درس است و گاهی با مطالعه، تحقیق و تفکر. یکی از شاگردان شهید صدر رحمه الله درباره ایشان چنین می نقل می کنند :

متعارف بود شهید صدر در مسیرخانه و مسجدی که در آن درس می گفت، مباحث آن روز و نیز چگونگی عرضه و بیان آن را در ذهن خویش مرور می کرد. ایشان به برخی از شاگردان که هنگام عبور و مرور این طرف و آن طرف را نگاه می کردند اعتراض می کرد که چرا فرصتی را که در حال راه رفتن دارید ضایع می کنید و مساله ای را در ذهنتان حلاجی نمی کنید و به راه حلش نمی اندیشید، شاید به راه حلی برسید. (3)

آیت الله شیخ جواد تبریزی رحمه الله از مراجع تقلید می فرمودند:

ص: 61

1- اطلب العلم من المهد الى اللحد. (پاینده نهج الفصاحه، ص 218)

2- تمیمی آمدی، غرر الحکم، حدیث 553 .

3- جعفری، صدر شهادت، ص 33 به نقل از آیت الله محمد علی تسخیری.

من چهل سال است معنای تعطیلی را نفهمیده ام. (1)

دوران تحصیل در حوزه های علمیه طولانی است. این موضوع باعث می شود که طلبه در فضای تحصیل برای خود آفاق دوری را می نگرد و خود را برای سالیان طولانی آماده می کند با نگرشی متاملانه و متعمقانه با موضوعات درسی برخورد میکند از ساده انگاری و شتاب های مضر دور می ماند ریاضت علمی پیشه می کند و خود را برای راهی دور و دراز آماده می سازد.

رابطه اخلاقی و معنوی میان استاد و شاگرد

نظام آموزشی حوزه بر محور استاد - شاگرد استوار است و این رابطه رابطه ای اخلاقی - معنوی است؛ یعنی از یک سواستاد تدریس را شغل خود و راهی برای امرار معاش نمی داند و با عشق و علاقه در حق طلبه پدری می کند و از سوی دیگر شاگرد به اجبار و تحمیل یا از سرناچاری حضور استاد را تحمل نمی کند، بلکه از صمیم جان به او ارادت می ورزد و در امور مختلف زندگی از او راهنمایی و مشورت می گیرد و تا پایان عمر قدرشناس و سپاسگزار و دعاگوی او می ماند و یاد و نام او را گرامی می دارد. با اتمام آموزش نزدیک استاد شاگردی طلبه پایان یافته تلقی نمی شود؛ بلکه تا واپسین دم ادب شاگردی به جا می آورد و از بزرگداشت و تواضع، دریغ نمی ورزد و مرتبت خود را هر چند والا مانع از تجلیل استاد نمی داند. این رویه برآمده از تعلیماتی است که از اولیای دین علیهم السلام درباره قداست علم و احترام معلم رسیده است.

در حوزه های علمیه، روابط استاد و شاگرد رابطه بین مربی و متربی است. اغلب استادان کمی پیش از ارائه درس و نیز زمانی بعد از آن در محل درس می مانند و به سؤالات طلاب علمی، مشکلات درسی و ابهام های درس و نیز به مسائل شخصی و

ص: 62

1- پایگاه اطلاع رسانی مرحوم آیت الله شیخ جواد تبریزی بخش زی، طلبگی عنوان مثل خستگی ناپذیری، <http://fa.tabrizi.org> . 1388/12/8

زندگی طلاب پاسخ می دهند و مشکلات آنان را برطرف می کنند.

انتخابی بودن استاد

از ویژگیهای نظام آموزشی حوزه انتخابی بودن استاد می باشد. انتخابی بودن استاد باعث می شود طلبه بر اساس معیارهای مورد نظر خود استاد را انتخاب کند و با شور و اشتیاق بیشتری به تحصیل پردازد. بدیهی است هر چه تحصیل همراه با عشق و علاقه بیشتری باشد نتایج بهتری نیز به دست می آید.

دایره انتخاب استاد در حوزه علمیه قم در سطوح عالی بسیار وسیع تر از مراکز دیگر است. گاهی یک ماده درسی توسط بیش از 100 استاد ارایه می شود و طلبه از این میان، استاد مورد نظر خود را انتخاب می کند. این در حالی است که در برخی مراکز دیگر این انتخاب آزادانه وجود ندارد و انتخاب استاد اختیاری - اجباری است؛ یعنی دایره انتخاب به قدری محدود است که گویا اجباری است.

ص: 63

یکی از سنت های رایج در حوزه های علمیه که از قدیم مورد توجه بوده، تدریس در کنار تحصیل است. طلبه به صورتی درس میخواند که بتواند متن آموزشی خوانده شده را پس از آموختن تدریس کند از این رو همواره در حوزه کسانی هستند، که هم زمان به تحصیل و تدریس اشتغال دارند.

این امر علاوه بر آنکه موجب یادآوری دروس پیشین است، موجب فهم عمیق مطالب گذشته و رفع اشکالات احتمالی نیز می گردد. یکی از ویژگی های خاص حوزه برقراری کلاس های خصوصی حتی در حد یک شاگرد است و این مساله که از اصل اسلامی «زکات علم نشر آن است» سرچشمه می گیرد در میان حوزویان متداول است.

فراهم آمدن زمینه برای بروز توانمندی های علمی، از ثمره های تدریس در کنار تحصیل است.

توجه به زبان عربی به عنوان زبان مرجع

دو خاستگاه اصلی علوم حوزوی یعنی قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم و اهل بیت ایشان علیهم السلام به زبان عربی است. به همین دلیل این زبان به عنوان زبان مرجع، همواره مورد توجه حوزویان بوده است. اهمیت این زبان برای کسی که تصمیم به آموختن علوم حوزوی دارد تا آنجاست که بدون فراگیری آن، نمی توان دانش های حوزوی را فراگرفت؛ زیرا علاوه بر متن قرآن و احادیث، بیشتر کتاب های درسی به زبان عربی است. بدیهی است که بدون تسلط بر این زبان، امکان رشد علمی و نهایتاً دست یابی به مقام «اجتهاد» وجود ندارد.

نظام آموزشی حوزه، تعقل گرا و استدلال محور است. هر آموزه ای که استاد به شاگرد ارائه می دهد، شاگرد می تواند دلیل آن را مطالبه کند؛ تا بر اساس آن، درستی مطلب ثابت شود و در نتیجه شاگرد با تحلیل عقلی آن را بپذیرد؛ اعم از اینکه گزاره مورد نظر در حوزه امور تعقلی باشد و دلیل عقلی بطلد، یا در حوزه امور شرعی و تعبدیات باشد و دلیل تعبدی شرعی بطلد. این رویه طلبه را دلیل محور و استدلالی تربیت می کند.

متن محوری

نظام تعلیمی حوزه در دوره مقدمات و سطح متن محور است و اولین گام برای طلبه، کسب توانایی فهم درست متن است. تألیف شروح متعدد بر کتاب های درسی، حاکی از اهتمام حوزه ها به متون درسی است. این متون تألیف استادان برجسته حوزه ها بوده و غالباً پیچیدگی ها و دشواری هایی دارد که مدرسان در هنگام درس تبیین می کنند؛ به گونه ای که ورزیدگی استاد را با همین شرح و رفع ابهامات و دشواری های متن می سنجند، هم چنانکه برای سنجش رتبه علمی طلبه نیز توانایی او را در توضیح این متون ملاک قرار می دهند. حتی گاهی بخشی از درس های عمیق خارج فقه و اصول نیز به تبیین نکته هایی از متون اختصاص می یابد.

استفاده از روزهای تعطیل

همانگونه که پیش تر نیز گفته شد، در نظام آموزشی و تربیتی حوزه تعطیلات به معنای دست شستن از درس و بحث و یادگیری، معنا ندارد و طلاب علوم دینی همیشه و همه جا در صدد یادگیری و توسعه دانش و مهارت های خود هستند.

برای مثال، از فرصت تعطیلات آخر هفته برای تقریر و خلاصه نویسی، مرور درس ها، جبران ضعف ها و عقب ماندگی ها، پیش مطالعه درس های هفته آتی، مطالعات

روایی، تفسیری و تاریخی و نیز یادگیری مهارت های زندگی بهره می برند.

انجام امور شخصی (استحمام و نظافت و...)، سرکشی به والدین و بستگان و یا تماس تلفنی با آن ها و انجام فعالیتهای ورزشی و تفریحی نیز از جمله اموری است که بخشی از اوقات آخر هفته را به خود اختصاص می دهد.

یکی از برنامه های روزهای تعطیل در برخی حوزه ها برگزاری جلسات هفتگی تعلیم و عظم و خطابه است؛ زیرا یکی از اهداف مهم آموزش حوزوی ورود طلبه به عرصه عظم و ارشاد است. در این جلسات، معمولاً چند تن از پیشکسوتان امر تبلیغ حضور دارند و طلاب جوان، با ارائه خطابه در جمع، از تجربه این افراد بهره می برند، توانایی های خود را می آزمایند، کاستی های آن را می شناسند و برای رفع آن اقدام می کنند.

به علاوه، نوع موضوعات مناسب برای ایراد خطابه های عمومی، به گونه ای که هم آگاهی عموم را در حوزه معرفت دینی بیفزاید و هم به اقتضات عصری التفات داشته باشد نیز در همین جلسات به طور طبیعی بررسی می شود.

علاوه بر جمعه ها و بخشی از فصل تابستان، در برخی مناسبت ها نیز دروس رسمی حوزه تعطیل است. از پایه هفت یعنی آغاز سطح دو ماه رمضان، نیمه اول محرم و نیمه آخر ماه صفر و ایام فاطمیه نیز دروس تعطیل می شود تا طلاب برای تبلیغ و فعالیت های فرهنگی - اجتماعی به مناطق مختلف سفر کنند. طلاب فاضل می کوشند از ایام تعطیل علاوه بر ارتباطات مردمی و تبلیغ پیام دین برای اشتغالات علمی غیررسمی نیز استفاده کنند.

در مدارس راهنمایی، دبیرستان و حتی دانشگاه برنامه ریزی آموزشی به صورت هفتگی است. در هر هفته یک یا دو جلسه ریاضی، یک جلسه فیزیک و... اما در نظام آموزشی حوزه علمیه برنامه ریزی آموزشی روزانه است؛ یعنی طلبه برای هر روز خود چند درس انتخاب می کند و درس ها در ادامه درس های روز قبل و در همان ساعت، برگزار می شود. مثلاً در طول سال هر روز ساعت 8 تا 9 برای درس خاصی در نظر گرفته شده است.

شاید به ذهن آید که این روش خسته کننده است و ممکن است فرد نتواند با این برنامه هماهنگ شود؛ اما اتفاقاً با برنامه روزانه، امکان ارتباط بیشتر با علوم فراهم می شود. چه بسا یکی از آفت های نظام های آموزشی دیگر این باشد که با فاصله ای که بین درس ها وجود دارد امکان استفاده وافی و ارتباط مؤثر با درس ها فراهم نمی شود.

سطوح علمی حوزه

اشاره

یکی از پرسش های شایع در میان جوانان پرسش از سطوح علمی حوزه های علمیه است. اینکه مقاطع تحصیلی در حوزه چگونه است و مدارک علمی در چه زمانی ارایه میشود؟ در پاسخ به این پرسش نخست اشاره ای به دورنمای برنامه تحصیلی حوزه علمیه می شود و در ادامه توضیحاتی در مورد مدارک علمی حوزه علمیه ارایه می گردد.

دورنمای برنامه تحصیلی

اشاره

برنامه آموزشی کنونی در حوزه مشتمل بر دو بخش است: یک بخش برنامه آموزشی عمومی و بخش دیگر برنامه های خاص گرایش های تخصصی که نوعاً در مراکز و مؤسسات وابسته برگزار می شود. برنامه عمومی برای همه طلاب الزامی و برنامه

تخصصی اختیاری است. ورود به مراکز تخصصی نوعاً پس از شش سال تحصیل عمومی - یعنی پایان سطح یک - امکان پذیر است؛ اما برنامه تحصیل عمومی در حین تحصیل تخصصی و به موازات آن ادامه دارد .

نظام آموزشی عمومی حوزه از چهار بخش «مقدمات، سطح یک سطح دو و سه و خارج» تشکیل شده است. در اینجا به اختصار این بخش های چهارگانه معرفی می گردد.

مقدمات

در دوره سه ساله مقدمات طلبه برخی علوم ادبیات عربی مانند صرف، نحو، بلاغت، لغت را فرا می گیرد. علاوه بر این علم منطق، تفسیر، تجوید، تاریخ، ادبیات، فارسی، عقاید، اخلاق و... نیز در برنامه های آموزشی طلاب قرار دارد طلبه با پایان دوره سه ساله مقدمات، بر زبان منابع دینی - ادبیات عربی - تسلط پیدا می کند.

سطح یک

پس از اتمام دوره سه ساله مقدمات طلبه در یک دوره سه ساله دیگر با، فقه اصول فقه و کلام در سطح عمومی آشنا می شود.

طلبه با اتمام سطح یک تقریباً بر ادبیات و جغرافیای (ساختار کلی و مسائل) شاخه های مختلف علوم پایه اسلامی احاطه یافته و قدرت مفاهمه و مکالمه علمی با دانشمندان علوم اسلامی را به دست آورده است.

توان تازه ای که طلبه به برکت شش سال تحصیل حوزوی کسب کرده به او امکان مطالعه آثار اندیشمندان اسلامی را می دهد؛ اما برای پژوهش عمیق در منابع دینی و کسب استقلال نظر، لازم است به حوزه مباحث تخصصی علوم اسلامی راه یابد.

با پایان گرفتن دروس سطح یک، امکان حضور در سطح علی حوزه های علمیه فراهم می شود و البته امکان حضور در مراکز تخصصی حوزه و نیز دیگر مؤسسات آموزشی و پژوهشی وابسته برای طلبه فراهم می شود. طلبه می تواند پس از انتخاب

یک گرایش تحصیلی از علوم اسلامی (فقه، اخلاق، تفسیر، کلام، تبلیغ، حدیث و ...) یا علوم انسانی مربوط (روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی، اقتصاد، علوم سیاسی، مدیریت و...) به یکی از این مراکز وارد شده و در کنار دروس عمومی به صورت تخصصی در آن رشته ادامه تحصیل دهد.

زمینه‌های دیگری که با اتمام دوره شش‌ساله مقدمات و سطح یک برای طلبه فراهم می‌شود امکان تشریف به لباس روحانیت و نیز امکان تبلیغ اندیشه اسلامی می‌باشد.

سطح دو و سه

این سطح، لایه زیرین و مرحله عمیق تری از دانش‌های آموخته شده در سطح اول است که طلبه را به موشکافی و دقت نظر کارشناسی در علوم اسلامی عادت می‌دهد. در این دوره در رشته فقه و اصول فقه که شاخه‌های اصلی علوم حوزوی به شمار می‌رود طلبه به مشاهده دقیق فعالیت عالمان بزرگ دین در سطوح پیشرفته می‌پردازد. این مشاهده دقیق او را برای دریافت ظرافت کار آنها و «جذب» شیوه‌های تحقیق آماده می‌کند.

تحقیق در منابع دینی، روش تاریخی دارد و دانشی شبیه باستان‌شناسی است. باستان‌شناس تلاش می‌کند پس از اطمینان از اصالت کتیبه‌های تاریخی با زبان آنها، مأنوس شود و پیام آنها را کشف به زبان روز ترجمه و برای دیگران بازگو کند. فقیه نیز به کاوش عمیق در اسناد و مدارک باستانی 1400 ساله - قرآن و حدیث - می‌پردازد و با روش تحقیق تاریخی تلاش می‌کند از اصالت آنها مطمئن و به پیام آن نزدیک شود. پیام این مدارک، پیام خداست که به زبان عربی بیان شده است. تحقیق در آن هم نیازمند بررسی‌های تاریخی از قبیل «آشنایی با قواعد مفاهیم عرفی، و ادبیات عصر صدور پیام، آشنایی با فضا و فرهنگ حاکم بر آن دوره، آشنایی با تحولات تاریخی و فراز و نشیب‌هایی که در گذر 1400 سال پیرامون آیات

طلبه اصول استخراج پیام از کتیه های دینی را در علم فقه تمرین می کند. ولی همین اصول را در ساحت های دیگر (اخلاق، عقاید، علوم انسانی و...) می تواند به کار گیرد. او با آموختن روش استنباط، مسلح به ابزار اجتهاد می شود که امکان استخراج سخن دین و نظر وحی را به صورت روشمند در موضوعات مختلف به او می دهد و این مهم ترین توانمندی برای عالم دین است.

درس خارج

با وارد شدن به فضای درس خارج «تمرین استنباط»، جدی می شود. طلاب تحت اشراف اساتید، با دشواری ها و پیچیدگی های عملی پژوهش به شکل جدی تری درگیر می شوند و توان علمی و پژوهشی خود را روز به روز ارتقاء می دهند.

جوانی که به آموختن حرفه ای مثل نجاری علاقه دارد مدتی در کنار استاد این فن به «مشاهده دقیق» می پردازد. در هفته اول استادکار برای ساختن میز تخته ها را اندازه می گیرد، رنده می کند می برد کم و زبانه می دهد، چسب می زند، درون یکدیگر می کند و با میخ، محکم و پس از آن رنگ آمیزی می نماید. هفته دوم همین مراحل را براساس طرح دیگران برای ساختن صندلی اجرا می کند؛ اندازه گیری، رنده، اره، زبانه چسب میخ و... هفته های بعد استاد همین مراحل را در منظر شاگرد برای ساختن کمد، در و پنجره تکرار می کند. و شاگرد این مراحل را یک به یک می بیند و می آموزد. این «مشاهده» برای آموختن نجاری کافی نیست. شاگرد باید هر یک از این مراحل را عملاً تمرین کند و با فوت و فن آن از نزدیک آشنا شود. شاگرد، که از بیرون گود، اژه کردن و رنده کشیدن را ساده تصور می نمود، وقتی خود مستقلاً با اره و رنده و چکش کار کند آرام آرام توانایی نجاری را کسب می کند و پس از مدتی تمرین و استقامت به نقطه ای می رسد که در غیاب استاد می تواند سفارش

قبول کند و پاسخگو باشد. در این نقطه، شاگرد می تواند تخت خواب بسازد، با این که تاکنون ساختن تخت خواب را ندیده است.

اینک آن شاگرد نجار شده یعنی ملکه این حرفه را به دست آورده است. البته تخت خوابی که این شاگرد در ابتدا می سازد با تخت خوابی که استاد او پس از سال ها تجربه می سازد، از نظر ظرافت، استحکام زیبایی و کیفیت، بسیار فرق دارد؛ اما در هر صورت به آن تخت خواب گفته می شود و حد نصاب شرایط یک تخت خواب را دارا است. طلبه در دوره سطح فعالیت فقهای بزرگ را در بررسی های فقهی مشاهده می کند و با مراحل مختلف استنباط (مراجعه به منابع، بررسی سند، بررسی دلالت، کشف نسبت بین ادله، رفع تعارض ها و...) آشنا می شود. در درس خارج این اطلاعات را به صورت مستقل البته تحت نظر استاد به کار می گیرد و تجربه می کند. اگر این تمرین و تجربه با استقامت و به سلامت طی شود طلبه به نقطه ای میرسد که بدون نیاز به استاد می تواند توان استنباطی خود را در مسائلی که تاکنون حل آنها را ندیده، به کار گیرد و تحقیق نوینی عرضه کند.

اینک طلبه صاحب نظر شده یعنی ملکه «اجتهاد» را به دست آورده است. گرچه نمی توان انتظار داشت قوت استدلال و شیوه پژوهش او هم تراز کار اساتید صاحب تجربه باشد.

اجتهاد یا توان کشف پیام خدا از منابع اصلی قدرت صیادی و غواصی است که در دریای مسائل فقهی تمرین میشود و به دست میآید و در دریاهای دیگره قابل استفاده است.

تحصیل تا قبل از درس خارج «متن محور» است. یعنی از سوی مدیریت حوزه برای هر پایه تحصیلی متون آموزشی ویژه ای معین گردیده که استاد، در ضمن تدریس تا حد امکان به آن وفادار باقی میماند و طلبه موظف است در پایان سال همین «متن» را امتحان دهد. با رسیدن به درس خارج شیوه تحصیل عوض می شود. در

فضای درس خارج، استاد، موضوع بحث را از منابع مختلف تحقیق می کند و به بررسی و نقد آرای عالمان دیگر در همان موضوع می پردازد. درس استاد در چارچوب عبارت و کتابی منحصر نمی شود و «خارج» از متن آموزشی معین عرضه می گردد. به همین جهت به آن «درس خارج» گفته می شود. طلبه موظف است پس از مراجعه به آثار عالمان گذشته، استنباط خود را در مقایسه با پژوهش دیگران به بوته داوری گذارد. به گفته برخی از اساتید پنج تا ده سال حضور فعال و پر محتوا در درس خارج برای دست یابی به اجتهاد کافی است، مشروط بر آنکه اشتغالات متعدد و مزاحم وقت تحصیلی طلبه را تباه نگرداند.

مراکز تخصصی

در سال های اخیر، در کنار دروس حوزوی که به طور معمول خوانده می شود، زمینه برای تحصیل در رشته های تخصصی نیز فراهم شده است. طلابی که مایل به شرکت در رشته های تخصصی هستند، پس از آزمون، این دروس را به طور تخصصی دنبال می کنند. برخی از این رشته های تخصصی عبارتند از:

تفسیر و علوم قرآنی، تبلیغ، عقاید و کلام اسلامی، فقه، علوم حدیث، مهدویت، شیعه شناسی، امامت، ادیان و مذاهب، تاریخ، حقوق و قضای اسلامی، فلسفه اسلامی، نهج البلاغه، روان شناسی اسلامی و....

در مورد مراکز تخصصی تذکر چند نکته ضروری است :

بیشتر مراکز تخصصی طلابی را جذب می کنند که سطح یک حوزه پایه ششم را با موفقیت به اتمام رسانده اند.

ورود طلاب به مراکز تخصصی به معنای فاصله گرفتن طلبه از دروس اصلی حوزه نیست بلکه طلبه باید در کنار تحصیل در دوره عمومی حوزه علمیه در مراکز تخصصی نیز مشغول به تحصیل شود.

در انتخاب رشته تحصیلی و مرکز تخصصی نباید عجله کرد بلکه شایسته است طلبه ابتدا تحصیل مقدمات و سطح یک را به خوبی و با قوت به پایان برساند و در زمان مناسب با استفاده از نظر مشاوران و کارشناسان رشته و مرکز تخصصی را انتخاب کنند که با لحاظ علایق شخصی و نیاز جامعه اسلامی در اولویت باشد.

آنچه تا به حال نسبت به تحصیل تخصصی برخی از شاخه های علوم اسلامی مطرح گردید گزارشی بود از اتفاقی که الان در حوزه علمیه در جریان است اما نکته قابل توجه اینکه تحصیل تخصصی شاخه ای از علوم اسلامی حتما وابسته به ورود به یک مرکز تخصصی نیست ممکن است طلبه ای پس از گذراندن سطح عالی حوزه علمیه و چند سالی تحصیل درس خارج و رسیدن به درجه ای از اجتهاد خودش بر شاخه ای از علوم اسلامی متمرکز شود و تخصص لازم را پیدا کند. (1)

تحصیل ارتقایی

از پرسش های رایج طلاب، پرسش از تحصیل فشرده و جهشی است. آیا ارتقایی خواندنِ دروس پیشنهاد می شود؟ اگر پاسخ مثبت است از چه زمانی و در چه مقاطعی؟

در پاسخ باید گفت: نظام آموزشی حوزه اجازه تحصیل ارتقایی را می دهد و چنین فرصتی برای همه طلاب فراهم است در این رابطه به چند نکته تأکید می شود:

یکم: در این موضوع نمی توان برای همه افراد نسخه واحد تجویز کرد. ممکن است ارتقایی خواندن برای کسی ضرورت داشته باشد و برای دیگری ممنوعیت. بنابراین هر کس باید با بررسی شخصی و مشورت با اساتید در این باره تصمیم بگیرد.

دوم: باید اصل را بر تحصیل به صورت معمول گذاشت، مگر اینکه دلیل قاطعی بر تحصیل ارتقایی باشد.

ص: 73

1- برای اطلاع بیشتر از ضرورت تخصص، پیش نیازهای آن نحوه انتخاب رشته تخصصی و راه های شناخت استعداد رک عالم زاده نوری راه و رسم طلبگی، دفتر پنجم.

سوم: رویکرد طلبه در تحصیل علم باید فهم و تسلط بر دروس باشد و به هیچ عنوان گذراندن درس و کسب نمره را هدف نگیرد.

درباره زمان ارتقایی خواندن نیز باید گفت زمان ارتقایی خواندن و درس هایی که می توان ارتقایی خواند بستگی به ویژگی ها شرایط و توان افراد دارد؛ بنابراین هر فرد باید ضمن بررسی توانمندی های فردی و شرایط و لوازم مربوط با اساتید خود و مشاوران مشورت نموده و مسیر صحیح و مطمئنی را انتخاب نماید.

گاهی برخی از طلاب که شرایط و توانایی لازم برای تحصیل ارتقائی را ندارند، در ایام تابستان به این امر اقدام می کنند. این گروه، گرچه در اصل «بهره برداری از فرصت عمر» و «سخت کوشی» شایسته ستایش اند، اما گاهی از گزند دو آسیب سالم نمی مانند:

اول: خستگی فکری و روحی که موجب عدم آمادگی برای ادامه راه، در سال تحصیلی آینده می شود؛ برنامه آموزشی یک نواخت و پشت سر هم، تحمل انسان های معمولی را در می نوردد و دیر یا زود موجب سردرد، کسالت و افسردگی می شود. طراوت و اشتیاق در تحصیل، نعمتی است به دست آوردنی که برای نگاهداری آن تلاش باید کرد؛ یکی از مهم ترین عوامل حفظ طراوت و نشاط، تنوع فعالیت ها است. علی علیه السلام می فرماید:

ان هذه القلوب تمل كما تمل الابدان فابتغوا لها طرائف الحکم؛ (1)

جان ما آدمیان - همچون تن ما - ملول و خسته میشود؛ پس برای آن

حکمت های جدید و تازه بجویید.

تابستان اگر رنگ و آهنگ پاییز، زمستان و بهار را حفظ کند، از دایره حوصله ما فرا خواهد گذشت، آنگاه تلاشی که طی چند سال موجب موفقیت سریع طلبه شده

ص: 74

1- نهج البلاغه حکمت 91 و 197.

بود، بر اثر خستگی و فرسودگی یکباره، متوقف خواهد شد.

آسیب دیگر، محروم ماندن از کسب امور لازمی است که در غیر تابستان، فرصت فراگیری آنها نیست؛ طلبه علاوه بر برنامه درسی حوزه به دانش ها و مهارت هایی نیاز دارد که خارج از سیستم رسمی حوزه باید برای پیگیری و کسب آن اقدام کند. اکتفا به روند آموزشی حوزه موجب بقای پاره ای از خلاها در شخصیت طلبه و در نهایت ناکارآمدی صنفی خواهد شد.

نظام آموزشی حوزه برای ایجاد دست های توانمندی های اساسی در شناخت دین، طراحی شده است؛ تسلط بر ادبیات عربی منطق صوری روش استنباط (علم اصول فقه) و... از جمله این توانمندی هاست. ظرف زمانی این آموزش نیز بیش از 15 سال است طلبه در این سال ها، نیازهای فوری دیگری هم دارد که باید با تدبیر هوشمندانه، در پی رفع آن باشد؛ به بیان دیگر علاوه بر آموزش ماهی گیری، به ماهی هم نیاز دارد. برای مثال آشنایی با قرآن و حدیث، برای هر طلبه و بلکه

برای هر مسلمان یک ضرورت است طلبه در دوره تحصیل خود مقدمات، ابزار و امکانات آشنایی با قرآن و حدیث را فرا می گیرد همچنین قدرت تجزیه و ترکیب متون توان مراجعه به کتب لغت شناسایی منابع آشنایی اجمالی با علوم قرآنی و علوم حدیث، توان بهره گیری از تفاسیر مختلف تفکر اصولی برای استظهار و استنباط از عبارت روش فهم متون و...، تجهیزاتی است که طلبه پس از سالها تحصیل در حوزه، آرام آرام آنها را فراهم می کند و با داشتن این تجهیزات، می تواند بهره خوبی از معارف دین به دست آورد. اما نمی توان انکار کرد که هر طلبه - بلکه هر مسلمان - در طول مدت تحصیل برای زندگی خویش، به آشنایی با محتوای قرآن و حدیث - هر چند در مراتب پایین - نیاز دارد اگر فرض کنیم که تابستان و زمستان طلبه به همین دروس متعارف صرف شود چه زمانی برای تأمین این نیاز باقی خواهد ماند و چگونه این کاستی برطرف خواهد شد؟

همچنین، در روزگار ما بر طلبه لازم است که در کنار دروس خود، حداقل یک دوره آثار شهید مطهری رحمه الله را خوانده باشد؛ این آثار علاوه بر این که طلبه را با گزاره های محوری دین آشنا میکند، به پاره ای از مهم ترین پرسش های عصر ما پاسخ می دهد توان مواجهه با نسل جوان را به ما می آموزد و در حقیقت معاشرت با اسلام شناس دردآشنای بصیری چون شهید مطهری رحمه الله است. این معاشرت طولانی به انتقال حساسیت ها، نگرش ها، سلیقه ها، روحیات و دستگاه معرفتی آن بزرگ مرد میانجامد که این مهم برای طلبه بسیار مغتنم و حیاتی است.

براین اساس تحصیل ارتقایی جز برای افراد توانمند و در شرایط خاص پیشنهاد نمی شود.

مدارک علمی حوزه

اشاره

مدارک علمی حوزه از سطح یک تا چهار براساس مصوبه 313 شورای عالی حوزه های علمیه و مصوبه 368 شورای عالی انقلاب فرهنگی صادر می شود و از مزایای علمی و استخدامی هم تراز دانشگاهی آن برخوردار می باشد. در اینجا به اختصار به معرفی مدارک چهارگانه حوزه علمیه می پردازیم.

سطح یک

در صورتی که طلبه دروس کتبی و شفاهی پایه شش را تکمیل کرده باشد، مدرک تحصیلی اتمام سطح یک برای او صادر میگردد. این مدرک از کلیه مزایای علمی و استخدامی مدرک کاردانی دانشگاه ها برخوردار می باشد.

سطح دو

در صورتی که طلبه دروس کتبی و شفاهی پایه نه را تکمیل کرده باشد مدرک تحصیلی اتمام سطح دو برای او صادر می گردد. این مدرک از کلیه مزایای علمی و استخدامی مدرک «کارشناسی» دانشگاه ها برخوردار می باشد.

مدرک تحصیلی سطح سه به طلابی اعطا می شود که دروس کتبی و شفاهی پایه ده را با حداقل معدل 14 تکمیل کرده و ملبس به لباس مقدس روحانیت باشند. این طلاب با تدوین پایان نامه سطح سه و کسب نمره قبولی در جلسه دفاعیه، موفق به اخذ مدرک علمی سطح سه خواهند شد. این مدرک از کلیه مزایای علمی و استخدامی مدرک کارشناسی ارشد دانشگاه ها برخوردار می باشد.

سطح چهار

طلابی که بنا دارند برای ثبت نام مدرک سطح چهار حوزه علمیه اقدام نمایند لازم است علاوه بر داشتن مدرک سطح سه چهار سال سابقه شرکت در درس خارج داشته باشند و در ارزیابی آنان چهار دوره مصاحبه فقه و چهار دوره مصاحبه اصول با معدل 14 به بالا ثبت شده باشد.

این گروه پس از نوشتن رساله علمی سطح چهار و کسب نمره قبولی در جلسه دفاعیه، موفق به اخذ مدرک تحصیلی سطح چهار حوزه میشوند.

این مدرک از کلیه مزایای علمی و استخدامی مدرک دکتری دانشگاه ها برخوردار می باشد.

مدرک تحصیلی

شاید شما هم این سخن را شنیده باشید که مدرک گرایی امر پسندیده ای نیست و پیامدهای منفی علمی و غیر علمی فراوانی برای حوزه های علمیه دارد. در کنار این سخن شاید به ذهن خطور کند که پس چرا حوزه علمیه به سمت اعطای مدرک رفته؟ آیا بهتر نبود مانند گذشته طلبه ها بدون مدرک درس بخوانند و توجهی به مدرک نداشته باشند؟

برای روشن شدن این مطلب توضیحی در مورد اصل ورود مدرک به حوزه علمیه ارایه می شود شاید برخی از مطلب روشن شود.

در اوایل انقلاب برخی از ادارات و نهادهای انقلابی نسبت به جذب برخی از طلاب و روحانیون اقدام نمودند و از وجود آنها در برنامه های فرهنگی و آموزشی بهره مند می شدند. آن مراکز هنگام بستن قرارداد برای تعیین میزان حقوق، از حوزه علمیه استعلام کردند. در آن زمان بر اساس محاسباتی، میزانی از دروس حوزوی، معادل مدارک دانشگاهی قرار داده شد.

کم کم این استعلام ها افزایش پیدا کرد و حوزه به ناچار تحصیلات حوزوی را متناسب با مدارک رایج استخدامی معادل سازی کرد و به جای اینکه جواب استعلامات را به صورت نامه اداری ارایه کند مدرکی به صورت معادل به طلاب شاغل ارایه داد. این امر ادامه پیدا کرد تا شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب کرد که مدارک سطح یک و دو و سه و چهار حوزه های علمیه از اعتبار علمی و استخدامی کاردانی کارشناسی کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه ها برخوردار باشد. اکنون طلابی که به این مدارک نیاز دارند برای اخذ آن اقدام میکنند؛ البته طلاب فراوانی هم هستند که نیاز به این مدارک نداشته و اقدام به اخذ آن نکرده اند و از نظر علمی هم موفق هستند.

مدرک در لغت به معنای سند دلیل و نشانه به کار رفته و وسیله ای برای اثبات یک حقیقت است. مدرک تحصیلی وسیله ای است که با آن میزان تحصیل، رشد، توانایی، دانش و مهارت افراد را ثابت میکنند و برخی از ابعاد پنهان شخصیت او را آشکار می سازند. استفاده از مدرک تحصیلی برای اثبات این ویژگی ها یک ضرورت در زندگی اجتماعی است. انسان ها در شبکه پیچیده روابط اجتماعی نیاز به ارتباط و همکاری دارند و باید به صورت یک پیکره واحد عمل کنند. طبعاً برای اینکه از یک دیگر به صورت مناسبی بهره گیرند باید نسبت به هم شناخت کافی داشته و

ظرفیت ها، قوت ها، توانمندی ها و مهارت های همدیگر را از یک سو و نقاط ضعف و کاستی های شخصیتی هم را از سوی دیگر بشناسند تا همکاری های درست و مؤثری را میان خود تعریف کنند و از هرکس انتظار متناسبی داشته باشند. مدرک ها، عنوان ها، نشانها و نمادها این ارتباط اجتماعی تسهیل کرده و موجب میشوند که معرفی افراد به یکدیگر در زمان کوتاه و با هزینه اندک حاصل شود. (1)

مدرک دو گونه است؛ مدرک رسمی و مدرک غیر رسمی؛ مثلاً اعتبار حاصل از سابقه تألیف و تدریس و فعالیت های اجرایی یا فرهنگی نوعی مدرک غیر رسمی است. مراجع عظام بر اثر سابقه تدریس و تألیف مورد اعتماد قرار گرفته و مرجعیت علمی و اجتماعی یافته اند.

امروزه برای اطلاع از توانمندی های افراد از رزومه یعنی شرح فعالیت های آنان بهره گرفته می شود این رزومه شامل مقدار تحصیل افراد نمرات پایانی آنان، سابقه تحقیق، تألیف، تبلیغ، فعالیت های فرهنگی اجرایی و نیز عنوان پایان نامه ها و موضوع کتاب ها است که هر یک گویای بخشی از شخصیت افراد و نوعی مدرک غیر رسمی است طلبه باید اصالتاً به دنبال خدمت به دین باشد و تمام هم و غم خود را برای افزایش مهارت و دانش مرتبط با آن به کار گیرد؛ اما پس از به دست آوردن مهارت لازم و توانایی واقعی خدمت لازم است در مقام اثبات نیز موجه شمرده شود؛ زیرا گاهی توانایی واقعی وجود دارد اما مقدمات ضروری دیگری که ارائه خدمت بدان وابسته است مفقود است. مثلاً کسی ممکن است هنر رانندگی را آموخته و با تمرین فراوان مهارت کافی در آن به دست آورده باشد؛ اما به جهت نداشتن گواهی نامه اجازه استفاده از این مهارت و میدان بهره گیری از این توانایی را نداشته باشد بدین ترتیب ما گاهی وظیفه داریم خود را به جامعه بشناسانیم و آمادگی خود را برای انجام برخی از خدمات اجتماعی

ص: 79

اعلام داریم. (1) بنابراین اگر به کسی گفته می شود که برای گرفتن گواهینامه اقدام کند به این معنی است که برای کسب مهارت رانندگی اقدام کند نه اینکه تنها مدرک بدون حقیقت و پشتوانه ای فراهم آورد. از آنجا که تلاش برای گرفتن مدرک نوعاً با تلاش برای کسب مهارت ملازمه دارد این توصیه به جا است.

مدرک گرایی - مانند دنیاگرایی - به معنی اصالت قائل شدن برای مدرک و تلاش مستقل برای اخذ آن حتی بدون تحصیل مهارت ها و شرایط لازم است. داشتن مدرک هیچ افتخاری نیست جز کودکان و نوآموزان کسی با داشتن گواهینامه رانندگی، فخر بر دیگران نمی فرودد و احساس بزرگی نمی کند بلکه این گواهینامه را زمینه ای برای استفاده شخصی خود و خدمت به دیگران میداند. اگر طلبه به هدف خدمت به کاروان وحی و نصرت دین خدا جهاد علمی داشته و به توان مندی لازم دست یافته باشد، اخذ نشانی که دلالت بر این توانایی کند نه هیچ اشکالی دارد و نه هیچ افتخاری به شمار می رود.

آیا بدون مدرک، خدمت به دین خدا امکان پذیر نیست؟ هرگز نمی توان چنین ادعایی کرد؛ اما بی واهمه میتوان گفت که داشتن مدرک - اگر بر اساس حقیقتی باشد - گستره و تأثیر خدمت را افزایش می دهد و رنج برخی فعالیت های اثباتی زائد را از دوش ما برمی دارد به بیان دیگر برخی از رسالت های طلبه بدون هیچ گونه مدرک تحصیلی قابل انجام است؛ ولی هرچه طلبه شناخته شده تر باشد و مخاطب بیشتری برای داشته باشد کارآمدی او بیشتر است. زیرا برخی از رسالت های بزرگ را

ص: 80

1- این معرفی باید به صورتی کاملاً وزین و متین صورت پذیرد و با تبلیغ کالاهای مصرفی یا خدمات صنعتی تفاوت دارد.

جز با داشتن اعتبار اجتماعی بالا نمی توان انجام داد. (1)

برخی از قوانین نظام آموزشی حوزه های علمیه

در ادامه به برخی از قوانین نظام آموزشی حوزه های علمیه اشاره می شود. در قوانین مورد اشاره در بیشتر موارد بین نظام آموزشی قدیم و جدید تفاوتی وجود ندارد و در موارد محدودی که تفاوت وجود دارد هر دو قانون درج شده است.

. نظام آموزشی در برنامه آموزشی حوزه های علمیه حضوری، نیم سالی و درسی - ساعتی است.

. هر سال تحصیلی از دو نیم سال مستقل تشکیل شده و قبولی یا عدم قبولی در هر درس از هر نیم سال به همان درس محدود می شود.

. در هر سال تحصیلی، علاوه بر دو نیم سال تحصیلی برگزاری دوره تابستانی نیز مجاز می باشد.

. طول مدت در برنامه آموزشی جاری سطح یک (نظام قدیم) به طور معمول 6 سال و طی 12 نیم سال می باشد.

تبصره: کاهش سنوات تحصیل برای طلاب واجد شرایط براساس ضوابط مربوطه از طریق دوره های تابستانی یا ارتقایی و همچنین افزایش سنوات تحصیل با رعایت حداقل و حداکثر ساعات مجاز برای انتخاب، درس برای ورودی های سیکل،

ص: 81

1- از آنجا که نقش و کارکرد اجتماعی حوزویان با دانشگاهیان متفاوت است، مدرک آنان نیز متفاوت است. اگر دانشگاهیان بعد از چهار سال مدرکی دریافت میکنند و حوزویان پس از نه سال همان مدرک را می گیرند به جهت آن است که حوزوی مسئولیت دشوارتری بر دوش دارد و برای انجام آن نیاز به آموزش بیشتر و فعالیت فراوان تری دارد. برای تبیین این موضوع به مقایسه ای میان چند نقش اجتماعی می پردازیم. ایفای هر نقش اجتماعی نیاز به کسب آمادگی و آموزشی به تناسب اهمیت خود دارد برای انجام برخی از مشاغل خدماتی مانند رفتگری دو ساعت آموزش کافی است، برای برخی دیگر مانند منشی گری دو هفته آموزش نیاز است به همین ترتیب پرستاری، دو سال پزشکی، هفت سال و جراحی قلب دوازده سال آموزش نیاز دارد؛ یعنی کارشناس شدن در هر کاری به تناسب سهولت و دشواری آن و گستره و ابعاد آن متفاوت است.

حداکثر تا 16 نیم سال بلا مانع است.

. طول دوره تحصیل به طور متوسط برای ورودی های سیکل 12 نیم سال و برای ورودی های دیپلم و دانشگاهی 10 نیم سال است (نظام جدید).

تبصره: کاهش سنوات تحصیل برای طلاب واجد شرایط براساس ضوابط مربوطه از طریق دوره های تابستانی یا ارتقایی و همچنین افزایش سنوات تحصیل با رعایت حداقل و حداکثر ساعات مجاز برای انتخاب درس برای ورودی های سیکل، حداکثر تا 16 نیم سال و برای ورودی های دیپلم و دانشگاه حداکثر تا 14 نیم سال بلا مانع است.

. مدارس علمیه، دوره های تابستان را پس از اخذ مجوز از شورای آموزش استان طبق ضوابط و شرایط ابلاغی معاونت آموزش ستاد برگزار می کنند.

. تقویم تحصیلی مدارس در هر سال تحصیلی (شامل ایام درسی، ایام امتحانی و دوره تابستانی) پس از تأیید مدیریت حوزه علمیه استان طبق ضوابط ابلاغی معاونت آموزش ستاد لازم الاجرا می باشد.

. طلبه متعهد است در زمان تحصیل در سطح یک به صورت تمام وقت و حضوری در تمامی برنامه های درسی و غیر درسی مدرسه شرکت نماید.

. طلبه تا پیش از تکمیل سطح دو نمیتواند همزمان در مراکز غیر حوزوی تحصیل کند.

تبصره: هرگونه تحصیل همزمان پس از تکمیل سطح 2 و صرفاً براساس ضوابط و آیین نامه مربوطه امکان پذیر می باشد.

ارائه دروس مصوب برنامه آموزشی جدید و رعایت منابع آموزشی آن ها و همچنین برنامه ریزی دروس بر اساس آنها ضروری می باشد . مدت زمان مجاز تحصیل در حوزه های علمیه گذراندن 1500 ساعت درس در حداقل یک سال و حداکثر 3 سال تحصیلی طبق ضوابط بوده و محاسبه رشد تحصیلی

طلاب بر اساس مقدار ساعت مذکور می باشد (نظام قدیم)

. طلاب ورودی مقطع سیکل موظف به گذراندن حداقل 1500 ساعت درس در هر شش نیم سال و طلاب ورودی دیپلم و دانشگاهی موظف به گذراندن حداقل 1240 ساعت درس در هر پنج نیم سال هستند (نظام جدید).

مهارت های مورد نیاز در طلبگی

اشاره

پیش از آنکه مهارت های مورد نیاز در طلبگی را فهرست کنیم لازم است اندکی درباره اصل مهارت های انسان و موضوع مهارت آموزی سخنی داشته باشیم.

اهمیت مهارت ها و انواع آن

انسان قابلیت دارد به مرور زمان توانایی های مختلفی کسب کند. این توانمندی های نفس را «مهارت» نامیده اند. هر مهارت صفتی برای انسان است که با اراده و اختیار و بر اثر تکرار عمل، در طی زمان پدید آمده و پس از پیدایش، انجام عمل را سرعت و سهولت می بخشد.

مهارت ها را به چند گروه می توان تقسیم نمود:

1. مهارت های جسمی مانند: انواع ورزش ها؛

2. مهارت های ذهنی مانند: تمرکز، دقت، یادسپاری، یادآوری، سرعت انتقال، قدرت تجزیه و تحلیل و نقادی؛

3. مهارت های روحی و روانی مانند انواع ملکات اخلاقی و صفات شخصیتی؛

4. مهارت های ارتباطی و اجتماعی؛

5. مهارت های مرکب مانند: اکثر هنرها و حرفه ها .

هر مهارت به منزله یک ابزار مفید و مؤثر در اختیار انسان است که از به کارگیری آن با صرف توان کم، در زمانی کوتاه، بهره ای شایسته به دست می آید؛ مثلاً اگر برای کندن یک گودال کوچک با انگشتان دست یک ساعت وقت نیاز باشد، با داشتن

یک بیل در کمتر از یک ساعت می توان به سهولت و با به کارگیری تلاشی محدود، گودالی به مراتب، بزرگ تر فراهم آورد. هر چه این ابزار کارآتر و پیشرفته تر باشد، صرفه جویی بیشتر در زمان و توان می شود و بازده بالاتری به دست می آید. کسی که یک بلدوزر در اختیار دارد در زمانی کوتاه و با نیروی کم کاری انجام میدهد که دیگران از انجام آن در روزهای متمادی و با به کارگیری تلاشی گسترده عاجزند.

نوشتن یک صفحه مطلب برای کودک مبتدی نیازمند صرف توان جسمی و فکری زیاد و زمانی دراز است. محصول کار او هم ارزش چندانی ندارد؛ اما کسی که مهارت خوش نویسی و خطاطی را فرا گرفته است با صرف زمان محدود، نیروی اندک و توجه کم، تابلویی ارزشمند و نفیس می آفریند به همین ترتیب نوشتن یک مقاله برای نوجوان تازه کار در مقایسه با نویسنده ای زبردست.

بنابراین کاری که در ابتدا دشوار پرزحمت و یا نشدنی به نظر می رسد همیشه این گونه باقی نخواهد ماند و به مرور زمان سهل و روان و امکان پذیر می گردد. «سرعت»، «سهولت»، «کیفیت» و «وسعت» دست آوردهای پرارزش و مبارک مهارت آموزی است که هر انسان خردمند هدف دار را به تحصیل آن دعوت و تشویق می کند و توجه ما را بیش از آن که به انجام عمل و رسیدن به نتیجه معطوف دارد به کیفیت عمل و کسب توانایی انجام آن سوق می دهد ضرب المثل به جای ماهی دادن، به او ماهیگیری بیاموز اشاره به همین نکته مهم دارد.

البته محدودیت عمر انسان به او اجازه به دست آوردن همه مهارت ها را نمی دهد. از این رو شایسته است اهمیت مهارت ها شناسایی و سرمایه گران قدر عمر به توانمندی های ضروری و مفید اختصاص یابد. (1)

ص: 84

1. آموختن مهارت‌ها برای انسان در هر سن و سالی امکان‌پذیر است؛ اما در جوانی بسیار آسان‌تر و دست‌یافتنی‌تر است.

2. پیدایش مهارت محتاج زمان و تدریجی است و هیچ‌صفتی یکباره در وجود آدمی پدید نمی‌آید. همان‌گونه که رشد جسمی انسان نیازمند سال‌های زیادی است و یک‌شبه صورت نمی‌پذیرد رشد فکری و تعالی روحی او هم یک‌شبه و دفعی انجام‌پذیر نیست. برنامه‌ریزی‌های شتابزده جز شکست و سرخوردگی و ناامیدی ارمغانی ندارد و نتیجه‌ای نمی‌دهد.

3. پیدایش مهارت بر اثر تکرار عمل است. برای به دست آوردن مهارت خوش‌نویسی باید بسیار نوشت، برای کسب مهارت رانندگی باید رانندگی کرد. تکرار زیاد یک عمل آن عمل را با تار و پود وجود ما آشنا می‌گرداند و منتهی به ایجاد مهارت می‌شود. کار نیکو کردن از پرکردن است کسی که می‌خواهد به هنر، حرفه، مهارت یا صفتی دست یابد، باید پیای مصادیق آن را تجربه کند، برای کسب صفت شجاعت، هنر تندخوانی یا مهارت سخنوری تنها آرزو یا دعا کردن

کافی نیست، اقدام عملی متعدد شرط ضروری تحصیل این توانمندی‌ها است.

هر بار که عملی را تجربه می‌کنیم یک قدم به مهارت آن، نزدیک می‌شویم. از تراکم این تجربه‌ها و اقدام‌ها مهارت متولد می‌شود. یک عمل هرگاه به ده‌ها عمل مشابه خود ضمیمه شود توانمندی ثابتی ایجاد می‌کند، همانگونه که یک آجر هرگاه به ده‌ها مشابه خود پیوندد بنای کاملی پدید می‌آورد. بدین ترتیب انجام هر عمل سهم کوچکی در توانمند نمودن ما دارد.

مَنْ يَعْمَلْ يَزِدَّ قُوَّةً وَ مَنْ يَقْصِرْ فِي الْعَمَلِ يَزِدَّ فَتْرَةً؛ (1)

هر کس عمل کند نیرویش افزایش می یابد و هرکس در عمل کوتاهی ورزد، سستی و ناتوانی اش بیشتر می شود.

به طور کلی هر یک از قوای انسان که به کار گرفته شود و به فعالیت درآید تقویت می شود و هر یک معطل و بیکار باشد ضعیف و سست، باقی می ماند. ماهیچه های بدن انسان تنها هنگامی که به حرکت و فعالیت گرفته شود ورزیده می گردد تقویت حافظه قوای ذهنی و قدرت اراده نیز در گرو به کار انداختن و استفاده کردن از حافظه ذهن و اراده است. خلاصه آن که مهارت با «انجام عمل» پدید می آید و همچنان راسخ و پایدار می شود تا آنجا که صورتی غیر قابل تغییر به خمیر مایه نفس می بخشد.

4. گرچه هر عمل به نوعی در پیدایش مهارت نقش دارد اما تأثیر آن معمولاً به چشم نمی آید و احساس نمی شود. اگر برای پیدایش مهارت خوش نویسی نوشتن هزار صفحه لازم باشد هر صفحه تنها یک هزارم مسیر را طی می کند و لذا پس از نوشتن یک صفحه تغییر قابل توجهی مشاهده نمی شود. مسافری که قصد زیارت حرم امام هشتم علیه السلام را دارد اگر تنها یک قدم پیش رود، نزدیک شدن خود به مشهد مقدس را مشاهده نمی کند. اما به هر صورت، واقعاً نزدیک شده است.

5. دوران مهارت آموزی بر انسان سخت میگذرد؛ زیرا کسی که واجد مهارت نیست توان بسیاری به کار می گیرد، توجه و تمرکز فراوانی هزینه می کند، زمان قابل توجهی معطل می شود اما محصول چندانی به چنگ نمی آورد. این مجموعه کافی است تا انسان ضعیف را به ستوه آورد و از زیر بار سنگین عمل و تمرین بیرون کشد.

6. پس از پیدایش یک مهارت، علاوه بر سهولت انجام کار انسان از به کارگیری

ص: 86

توانمندی خود لذت می برد، زیرا محصول ارزشمندی که با تلاش اندک و در زمان کوتاه به دست آمده او و دیگران را به اعجاب می آورد و چون مسیر کوتاهی برای رسیدن به مطلوب در پیش دارد شوق و انگیزه بیشتری برای عمل در خود می یابد از این رو بسیار مشتاق است مهارت خود را تجربه کند و یا با دیگران به مسابقه نشیند.

7. غالباً آغاز حرکت برای کسب یک مهارت با ناکامی و شکست هایی همراه است. اشتباه و تجربه ناموفق در ابتدای مسیر امری کاملاً طبیعی و قابل پیش بینی است کودکی که مهارت راه رفتن را تمرین می کند - تا تسلط کامل بر این توانایی - افت و خیزهایی در پیش دارد شناگر تازه کار هر چه تلاش و دقت کند، جرعه هایی از آب خواهد نوشید.

8. هر چه مراحل مهارت آموزی با توجه و دقت بیشتری انجام پذیرد، سهم بیشتری در پیدایش آن مهارت دارد؛ مثلاً صفحاتی که با نشاط و حوصله نوشته می شود در ایجاد هنر خوش نویسی یا تسلط بر نویسندگی تأثیر افزون تری دارد و قدم بزرگ تری محسوب می شود.

به همین جهت کسانی که در همه اعمال و رفتار خود دقت و تأمل به خرج می دهند، گرچه به ظاهر سرعت عمل کمتری دارند و دیرتر به نتیجه می رسند اما پس از به دست آوردن توانمندی های مختلف به سرعت از همراهان خود پیشی می گیرند.

قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ عَبْدًا إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحْكَمَهُ وَقَالَ: إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا فَلْيَتَّقِنْ؛ (1)

خداوند بنده ای را دوست دارد که هرگاه کاری انجام می دهد آنرا استوار و محکم سازد و نیز فرمود: هرگاه کسی از شما کاری میکند باید آنرا شایسته و متقن انجام دهد.

ص: 87

با گسترش توانمندی‌ها، به مرور «به دست آوردن مهارت‌های جدید» و انس گرفتن با فضاهای تازه نیز برای انسان آسان می‌شود.

9. تفکر و برنامه‌ریزی مهارت‌آموزی را بهبود می‌بخشد. آگاهی از فرمول‌های حاکم بر آن توانمندی استفاده از تجربه دیگران مشاوره و داشتن استاد، مدت زمان تحصیل مهارت را کوتاه می‌کند و افت و خیزها و اشتباهات را به کمترین مقدار کاهش می‌دهد.

10. طی تمام مراحل مهارت‌آموزی - بدون استثنا - برعهده خود انسان است و انسان تنها با اراده و اختیار و تلاش خود به ملکه نزدیک می‌شود. استاد نیرویی در وجود شاگرد ایجاد نمی‌کند و باری از دوش او بر نمی‌دارد. تحمیل و اجبار استاد هم اگر انگیزه بخش نباشد، فایده‌ای ندارد زیرا عملی که تنها به قصد رفع تکلیف و با حداقل توجه و عنایت انجام می‌شود تأثیر بسیار کمی در جان دارد. برای درک این نکته به مراحل تکوین ملکه خوش نویسی یا نویسندگی دقت کنیم. تا هنگامی که قواعد خوش نویسی یا نویسندگی توسط شخص با رغبت و دقت به کار گرفته نشود، تلاش استاد به نتیجه‌ای نمی‌انجامد، استاد فقط راهی را که انسان باید با پای خویش بییماید به خوبی به او نشان می‌دهد اما پیمودن آن را نمی‌تواند بر عهده بگیرد و ضمانت کند و در یک کلام استاد تنها «راهنما» است و نه «راهبر».

طبیعی است هر فرد پس از تجربه عملی و تلاش شخصی، کاستی‌ها و ناتوانی‌های خود را با وضوح بیشتری می‌بیند و زمینه بهره‌گیری افزون‌تر از استاد برایش فراهم می‌گردد. پیوند اکید میان «علم» و «عمل» در مجموعه معارف دینی ناظر به همین واقعیت است. (1)

11. پس از تشکیل مهارت در وجود انسان به کارگیری آن و بهره‌مندی از آثار و فواید آن

ص: 88

1- ر.ک: میزان الحکمه ذیل عنوان «علم».

نیز به اختیار انسان است. ممکن است کسی مهارت خوش نویسی داشته باشد ولی از آن استفاده نکند و بدخط بنویسد. خوش نویسی گرچه برای هنرمند خطاط آسان است اما به اندازه خود توان و همتی می طلبد. اگر هنرمند خوش نویس از صرف همین توان اندک دریغ ورزد، مهارت خود را معطل و بی فایده وا گذاشته است و اگر در نوشتن تابلوها بی دقتی و کم حوصلگی نماید بعید نیست که در گذر زمان و با تکرار عمل، بی دقتی و شتاب زدگی در وجود او به صورت عادت درآید. به کارگیری مداوم توانمندی ها علاوه بر بهره مندی از نتایج کار بلکه پرکاری، سخت کوشی، فعالیت، استقامت و نشاط را در وجود آدمی ایجاد می کند و سستی کاهلی، تبلی و کسالت را از بین می برد.

12. تا قبل از پیدایش کامل یک مهارت تمرین و تلاش باید استمرار داشته باشد و اگر در نیمه راه قطع شود رشد آن متوقف می گردد. (1)

قَالَ الْبَاقِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مَا دَامَ عَلَيْهِ الْعَبْدُ وَإِنْ قَلَّ؛ (2)

محبوب ترین عمل در نزد خدای متعال، عملی است که بر آن مداومت شود گرچه اندک باشد.

مهارت های طلبگی

از آنجا که مسئولیت طلبگی بسیار سنگین است، مهارت های مورد نیاز طلبه نیز بسیار زیاد است. با توجه به اینکه رسالت های حوزویان عبارت است از تحصیل دین، تحقیق در دین تبلیغ دین تربیت دینی و جامعه سازی اسلامی، بنابراین طلبه علاوه بر مهارت های عمومی فردی، باید در مسیر طلبگی مهارت های دیگری را نیز به دست آورد؛ از جمله: مهارت های تحصیلی، مهارت های پژوهشی، مهارت های تبلیغی،

ص: 89

1- ر.ک عالم زاده نوری، به کنجا و چگونه، فصل دوم .

2- کلینی، الکافی، ج 2، ص 82 .

مهارت های تربیتی، مهارت های مدیریتی و اجرایی.

برخی از مهارت های تحصیلی عبارت اند از:

برنامه ریزی تحصیلی، مطالعه موفق و تندخوانی، تمرکز، مباحثه، مهارت های نوشتاری مانند: خوش نویسی، تندنویسی، تایپ، آشنایی با رایانه و برخی از برنامه ها و نرم افزارهای پر کاربرد، روان نویسی، رسا و ساده و شیوانویسی، مختصر نویسی، صورت جلسه نویسی، تسهیل متن (یعنی علامت گذاری درون متن، نمایه زنی، تقسیم بندی مطالب و شماره گذاری، ذکر منابع و مصادر، رنگ آمیزی با ماژیک فسفری، مشخص کردن مطالب مهم و ...) خلاصه نویسی (به روش های متعدد مانند متنی، نمودار درختی و نمودار هسته ای)، ویرایش، تعلیقه نویسی (اظهار نظر نسبت به یک متن)، تقریر نویسی، شرح نگاری، فیش برداری، بایگانی، نویسندگی (مقاله نویسی، داستان نویسی، تألیف و ...).

برخی از مهارت های پژوهشی عبارت اند از:

مهارت انتخاب موضوع، یادداشت برداری، نقد، ایده پردازی، دسته بندی و تدوین، آشنایی با برنامه ها و نرم افزارهای پژوهشی .

برخی از مهارت های تبلیغی نیز عبارت اند از:

خطابه و سخنرانی، تدریس و کلاس داری، مرثیه خوانی و مداحی، قرائت و ترتیل خوانی قرآن، مناظره، پاسخ گویی، مخاطب شناسی، آشنایی با زبان های خارجی، مشاوره و راهنمایی، مهارت های فعالیت در فضای مجازی و ... .

از مهارت های عمومی نیز می توان به این موارد اشاره کرد:

برنامه ریزی، تصمیم گیری، آینده نگری و پیش بینی، مدیریت زمان، تفکر انتقادی، تمرکز، ارتباط مؤثر اجتماعی، کار گروهی، فعالیت تشکیلاتی، امداد و کمک های اولیه، فنون ورزشی، دفاعی و نظامی، رانندگی، خلاقیت، امر به معروف و نهی از منکر و آراستگی.

ص: 90

علمی که در سال های آغازین حوزه آموزش داده می شود بیشتر علمی کاربردی است که برای علوم بعدی مقدمه و ابزار محسوب می شود. صرف، نحو، منطق و اصول از این علوم ابزاری و کاربردی هستند. تحصیل این علوم دو مرحله دارد. مرحله نخست مرحله فراگیری و آموختن کلیات و مرحله دوم مرحله کاربرد و تطبیق.

در مرحله نخست، قواعد آن علم توسط استاد به کمک متن آموزشی ارائه می گردد و هدف نهایی از آن فهم این قواعد کلی است. مرحله دوم، مرحله تطبیق و کاربرد است؛ در این مرحله بیشترین فعالیت بر دوش طلبه است؛ زیرا فهم قاعده الزاما به معنای قدرت کاربرد و تطبیق آن نیست؛ یعنی پس از درک کامل قاعده، باید آن را تمرین کرد و در مصداقش به کار گرفت. این مهارت، چیزی علاوه بر حفظ قواعد

کلی است.

نظیر این که فهم کامل قواعد رانندگی و کسب نمره قبولی در آزمون کتبی آن به معنای فراگیری رانندگی نیست؛ فراگیری مهارت رانندگی علاوه بر آن، تمرین و تسلط عملی و کاربردی نیاز دارد.

بنابراین شایسته است برای موفقیت در فراگیری این علوم، به تمرین، تطبیق و کاربرد نیز اهمیت داده شود. برای این منظور از کتاب های تمرینی با نظر و مشورت اساتید خود بهره گیرید .

تعریف

مجموعه آموزشی سفیران هدایت به منظور «تربیت مبلغ جهت نشر احکام و معارف اسلامی در سطح عموم برای مناطق مورد نیاز» طراحی شده است. در این مجموعه آموزشی، طلاب با مبانی اعتقادی ادبیات عرب، منطق، فقه، اصول و اخلاق اسلامی به منظور تبلیغ در مناطق مورد نیاز و مناطق کمتر توسعه یافته فرهنگی آشنا و صلاحیت های اخلاقی و توانایی های علمی و مهارتی لازم را کسب می کنند.

اهداف کلی

1. ارتقای معرفت و ایمان اسلامی و روحیه محبت و ولایت پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم و اهل بیت علیهم السلام؛
2. آشنایی با هویت حوزه و روحانیت و تخلق و تأدب به اخلاق و آداب اسلامی و زی طلبگی؛
3. شناخت صرف و نحو، تجوید، منطق، فقه و اصول فقه و مهارت به کارگیری آنها؛
4. شناخت معارف و عقائد اخلاق اسلامی احکام و تاریخ اسلامی و اهل بیت علیهم السلام،
5. آشنایی با علوم قرآنی، علم لغت، علوم حدیث، بلاغت، حکمت اسلامی، تفسیر و تاریخ انقلاب اسلامی؛
6. ایجاد توان تبلیغ و دفاع علمی از اسلام مکتب اهل بیت علیهم السلام و نظام اسلامی؛
7. ایجاد آمادگی جهت مدیریت مساجد و کانون های فرهنگی؛
8. ایجاد و تقویت مهارت های عمومی تبلیغ، تدریس، پژوهش و پاسخ گویی به پرسش های دینی با بهره گیری از فناوری های نوین.

1. اهتمام به رشد اعتقادی و اخلاقی طلاب؛
2. اهتمام به برنامه ریزی جامع و هماهنگ در ابعاد شناختی، مهارتی و نگرشی، با محوریت قرآن و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم و اهل بیت علیهم السلام؛
3. اهتمام به کاربردی کردن آموزش و آموزه های تربیتی؛
4. اهتمام به سنتهای حسنه حوزوی در تعلیم، تهذیب، تحقیق و تبلیغ؛
5. اهتمام به معرفی عالمان ربانی، به عنوان الگو در حیات علمی و معنوی و ارتباط مؤثر با بزرگان و فضلا؛
6. توجه به نیاز جامعه و نظام اسلامی؛
7. تأکید بر بهره گیری از مهارت ها، روش ها و ابزارهای کارآمد آموزشی و تبلیغی؛
8. تأکید بر شناسایی طلاب مستعد و هدایت و حمایت از آن ها؛
9. تأکید بر بهره مندی از اساتید، مدیران و کارکنان متدین، مهذب، منظم، خلاق و فعال؛
10. توجه به سلامت جسمی و نشاط و شادابی طلاب.

شرایط داوطلبان ورود به مدارس سفیران هدایت

داوطلبان مدارس سفیران هدایت با مدرک دیپلم و از طریق آزمون سراسری حوزه های علمیه و پس از قبولی در مصاحبه و تحقیقات محلی و گذراندن دوره میثاق پذیرفته شوند.

این افراد به تحصیل علوم حوزوی مانند «صرف، نحو، منطق، بلاغت، فقه و اصول پرداخته و در مباحثی مانند تفسیر قرآن کریم نهج البلاغه، تاریخ و سیره معصومین علیهم السلام کلام اسلامی و شبهات، شناخت ادیان و فرق و شیوه های مختلف تبلیغی در حد نیاز یک مبلغ دینی آموزش می بینند.

در نتیجه فارغ التحصیلان این مجموعه آموزشی، توانایی های ذیل را کسب می کنند:

● مدیریت مساجد و امامت جماعت؛

. بیان مسائل شرعی؛

. موعظه و تبلیغ با توجه به نیازهای منطقه ای؛

. اداره جلسات موالید و عزاداری معصومین علیهم السلام؛

● برگزاری جلسات آموزش و قرائت قرآن؛

. اداره کلاس های دینی و عربی مدارس آموزش و پرورش؛

. راهنمایی و هدایت جوانان و نوجوانان در امور دینی؛

. انجام وظایف اجتماعی مربوط به روحانیون.

برخی از ویژگی های آموزشی سفیران هدایت

مجموعه آموزشی «سفیران هدایت» ضمن پاسداری از ارزش های حاکم بر حوزه، دارای ویژگی های می باشد برخی از این ویژگی ها عبارتند از:

جامعیت و کاربردی بودن آموزش ها

در نظام آموزشی «سفیران هدایت» اضافه بر دروس پایه ای که جنبه ابزاری دارد . قسمت عمده ای از آموزش ها حاوی مطالبی است که قابل عرضه به اجتماع می باشد و دانش آموختگان را از جامعیت نسبی در علوم مورد نیاز برخوردار می سازد.

علم محوری

برای هر یک از دروس، سرفصل مباحثی که باید در ساعات تدریس بیان شود مدون گردیده، متن آموزشی براساس همان سرفصل ها تعیین می گردد و چنانچه بعدها متن بهتری نگارش یابد، با تصویب گروه علمی مربوطه، متن آموزشی تغییر می کند. از این رو آموزش ها بر اساس دانش و علم استوار است، نه آنکه متن خاصی محور باشد و از جایگزینی متون مناسب تر ممانعت کند.

ص: 94

طلاب پس از فراگیری روش تحقیق در سال اول تحصیل، حداقل یک تحقیق در هر سال پیرامون یکی از موضوعات درسی که استاد آن را تعیین می کند، انجام می دهند. دقت در پژوهش و نوآوری و نظارت بر این امر از دیگر ویژگی های «سفیران هدایت» است.

روش شناسی

در نظام آموزشی سفیران هدایت به شناخت روش ها در زمینه سخنرانی، کلاس داری، تحقیق، تحلیل مسایل سیاسی، مشاوره و راهنمایی و... توجه ویژه ای شده است تا طلاب بتوانند با استفاده از این روش ها نقش بهتری را در جامعه ایفا کنند.

کسب مهارت ها

توانایی شخص در به کارگیری آموزشها از اهمیت ویژه ای برخوردار است. برای رسیدن به این امر، بعضی از درس ها هم به صورت نظری و هم به صورت عملی ارائه می شود، به گونه ای که توانایی عملی طلاب همانند فراگیری نظری آنها در گذراندن درس نقش دارد. همچنین، جهت دستیابی به مهارت تبلیغی، طلاب در مدت سه سال به صورت روشمند هر هفته در گروه های مهارتی خطابی شرکت کرده

و تمرین های از پیش تعیین شده ای را انجام می دهند.

. نظام آموزشی در برنامه آموزشی سفیران هدایت در مقطع سطح دو حضوری، نیم سالی و درسی ساعتی است.

. هر سال تحصیلی از دو نیم سال مستقل تشکیل شده و قبولی یا عدم قبولی در هر درس از هر نیم سال به همان درس محدود می شود.

. در هر سال تحصیلی، علاوه بر دو نیم سال تحصیلی، برگزاری دوره تابستانی نیز مجاز می باشد.

تبصره 1: برگزاری دوره آموزشی تابستانی در برنامه آموزشی سفیران هدایت به شرط فراهم آمدن انجام فعالیت های تبلیغی، بلا مانع می باشد.

تبصره 2: این دوره به صورت حضوری و با رعایت سقف ساعات مصوب درسی اجرا می شود و طلابی که دارای پرونده فعال تحصیلی هستند، مجاز به شرکت در آن می باشند.

. مدارس علمیه میتوانند دوره های تابستانی را پس از اخذ مجوز از شورای آموزش استان و طبق ضوابط و شرایط ابلاغی معاونت آموزش ستاد برگزار کنند.

. طول مدت تحصیل در سطح دو سفیران هدایت به طور معمول 10 نیم سال و حداکثر تا 14 نیم سال تحصیلی است.

تبصره: کاهش سنوات تحصیل برای طلاب واجد شرایط براساس ضوابط مربوطه از طریق دوره های تابستانی یا اخذ درس مازاد یا استفاده حداکثری از تقویم آموزشی و همچنین افزایش سنوات تحصیل با رعایت حداقل و حداکثر ساعات مجاز برای انتخاب درس بلا مانع می باشد.

• تقویم تحصیلی مدارس در هر سال تحصیلی (شامل ایام درسی، ایام امتحانی و دوره تابستانی) پس از تصویب در شورای مدرسه و تأیید مدیریت حوزه علمیه استان

طبق ضوابط ابلاغی معاونت آموزش ستاد لازم الاجرا می باشد.

. طلبه متعهد است در زمان تحصیل در سطح دو سفیران هدایت به صورت تمام وقت و حضوری در تمام برنامه های درسی و غیر درسی مدرسه شرکت نموده و در اختیار مدرسه باشد.

. تحصیل همزمان طلاب سطح دو سفیران هدایت تا پیش از تکمیل مقطع مذکور در مراکز غیر حوزوی مجاز نمی باشد.

تبصره : هرگونه تحصیل همزمان پس از تکمیل سطح دو سفیران هدایت صرفاً براساس ضوابط و آیین نامه مربوطه و به شرط عدم تنافی با فعالیت های تبلیغی، امکان پذیر میباشد

• ارائه دروس مصوب برنامه آموزشی سفیران هدایت و رعایت منابع آموزشی آن ها و همچنین برنامه ریزی دروس براساس آنها ضروری می باشد .

ص: 97

. قرآن کریم.

. نهج البلاغه .

1. ابراهیم زاده، عیسی؛ فلسفه تربیت (فلسفه آموزش و پرورش)؛ قم: دانشگاه پیام نور، 1382.
2. برقی، احمد بن محمد بن خالد؛ المحاسن؛ تحقیق وتصحیح جلال الدین محدث، قم دار الکتب الاسلامیه، 1371.
3. بنیاد دایره المعارف اسلامی دانش نامه جهان اسلام، بی جا، بی تا.
4. تمیمی آمدی؛ غرر الحکم و دررالکلم قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، 1366.
5. ثریا، سید مهدی؛ روش بحث و مذاکره، تهران: رشد 1390 .
6. جعفری، علی، صدر شهادت (ویژه نامه شهادت آیت الله محمد باقر صدر)؛ قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، 1384.
7. خمینی قدس سره، روح الله؛ جهاد اکبر؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام ثنت، 1373.
8. دفتر برنامه ریزی تربیتی؛ نظام نامه تربیتی؛ قم: جامعه المصطفی صلی الله علیه وآله وسلم العالمیه، 1388.
9. شیخ حر عاملی؛ محمد؛ وسایل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، 1409 ق.
10. عالم زاده نوری، محمد و دیگران؛ نقش مربی در تربیت اخلاقی معنوی؛ قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی 1392 .
11. عالم زاده نوری، محمد؛ به کجا و چگونه، قم: انتشارات مؤسسه امام خمینی قدس سره، 1389 ش.
12. عالم زاده نوری، محمد؛ راه و رسم طلبگی؛ قم: انتشارات مؤسسه ولاء منتظر، 1391.
13. عالم زاده نوری، محمد؛ لباس روحانیت چراها و بایدها؛ قم: مؤسسه امام خمینی قدس سره؛ 1388.
14. فیومی، احمد بن محمد؛ المصباح المنیر، قم: دار الهجره، 1414 ق.
15. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی؛ تهران: دار الکتب الإسلامیه، 1365.
16. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار؛ بیروت مؤسسه الوفاء، 1404 ق.
17. محدث نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل؛ قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، 1408 ق.

18. محمدی ری شهری، محمد؛ میزان الحکمه، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث .
19. مشکینی، علی؛ تحریر المواعظ العددیه؛ قم : الهادی، 1424ق.
20. مطهری، مرتضی؛ مجموعه آثار قم : انتشارات صدرا.
21. مکارم شیرازی، ناصر؛ اخلاق در قرآن، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام ، 1379.
22. پایگاه اطلاع رسانی مرحوم آیت الله شیخ جواد تبریزی، بخش زی طلبگی، <http://fa.tabrizi.org> 1388/12/8.

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارک امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

